

Ringsbye Eirin

Søsken - den glemte stemmen i mobbesaker?

En fenomenologisk studie av søskens opplevelse av mobbing

Masteroppgave i Pedagogisk-psykologisk rådgivning
Veileder: Førsteamanuensis Jan Arvid Haugan

Juni 2020

Ringsbye Eirin

Søsken - den glemte stemmen i mobbesaker?

En fenomenologisk studie av søskens opplevelse av mobbing

Masteroppgave i Pedagogisk-psykologisk rådgivning
Veileder: Førsteamanuensis Jan Arvid Haugan
Juni 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Institutt for pedagogikk og livslang læring

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Formålet med denne studien har vært å få frem søsken sin stemme i mobbesaker. Studien handler om tre søsken sin opplevelse av mobbing, og refleksjoner over konsekvenser.

Problemstillingen er: «*Hvordan oppleves det å være søsken til noen som blir utsatt for langvarig mobbing?*» med underspørsmålet:

Har det å være bror eller søster til noen som utsettes for langvarig mobbing konsekvenser for søskenrelasjonen, og for familie- og hverdagslivet?

Studien har et retrospektivt perspektiv. Deltakerne er nå godt voksne og forteller om sine opplevelser flere år tilbake i tid. Det gjør at deltakerne har opplevelsen litt på avstand som gir dem mulighet til å reflektere over opplevelsen og hvilke konsekvenser mobbingen fikk for dem som søsken.

I studien er det benyttet en kvalitativ forskningsmetode med en fenomenologisk tilnærming for å få frem deltakernes subjektive opplevelse. Studien omfatter dybdeintervjuer av tre deltakere hvor målet var å skape en situasjon for en relativ fri samtale om deres opplevelse.

Datamaterialet dannet tre hovedkategorier: opplevelse av mobbingen, opplevelse av konsekvenser med underkategoriene; følelsesmessige-, relasjonelle og atferdsmessige konsekvenser, og opplevelsen av forventninger og mangel på støtte.

Kategoriene presenteres og drøftes fortløpende, med tekstuelle beskrivelser og direkte sitater, samt i en sammenfattende drøfting og oppsummering.

Funnene i studien viser at alle deltakerne opplevde negative konsekvenser av mobbingen både for den utsatte, for familien og for dem selv. Deltakerne forteller at det er spesielt søskenrelasjonen som blir skadelidende, men også deres relasjon til foreldrene. Ingen av deltakerne snakker med noen om mobbingen eller opplevde støtte fra omgivelsene.

Abstract

The purpose of this study has been to get across siblings' voices in cases regarding bullying. The study is centred around three siblings and their experiences with bullying, and reflections over consequences.

The research question is: "*What is the experience like of being the sibling of a victim of long-term bullying?*" with the secondary question being as follows:

Being a brother or sister of someone who is exposed to long-term bullying, has it compacted the sibling relations, family relations and everyday life?

The study has a retrospective perspective. The participants are now adults and describe their experiences from many years ago. This puts distance between the participants and their experiences, giving them the opportunity to reflect over the experiences and what impact the bullying had on them as siblings.

The study utilizes a qualitative research method with a phenomenological approach in order to display the participants' subjective experiences. The study includes in-depth interviews of three participants where the goal was to create an environment for a relatively open conversation about their experiences.

The data formed three primary categories, namely: The experience of the bullying, the experience of consequences with subcategories; emotional, relational and behavioural consequences, and the experience of expectations and lack of support.

The categories are presented and argued consecutively, with textual descriptions and direct quotes, as well as a summary.

The findings of the study show that all the participants experienced negative consequences for the victim of the bullying, the family and themselves. The participants recount that it is especially the sibling relations that is impacted, but also their relationship with their parents. None of the participants converse with others about the bullying, nor do they experience support from their surroundings.

|

Forord

Takk til Erling Roland ved Læringsmiljøsentret i Stavanger, som under en middag i forbindelse med kompetansehevingsprogram om mobbing for PP- tjenesten i 2017 lyttet til mine tanker og refleksjoner omkring involverte i mobbesaker og mobbeforskningens perspektiver. Samtalen ledet til mitt forskningsspørsmål i denne studien og ga meg mot til å forfølge emnet videre.

Jeg vil også takke min «mentor» og leder, kommunepsykolog Tormod Sandvik, for støtten, kritiske spørsmål, innspill og perspektiver. Det er hans fortjeneste at det har vært mulig for meg å fullføre studien.

Min veileder Jan Arvid Haugan ved NTNU vil jeg takke for konstruktive, utfordrende og analytiske tilbakemeldinger.

Jeg vil også takke Ellen Pauline Brattøy, BUP Kristiansund, for et fantastisk samarbeid og gleden ved å få ansvaret for søsken i kurspakke for Autismespekterforstyrrelse. Søsken deling av erfaringer og opplevelser har dannet et sammenligningsgrunnlag for mitt forskningsspørsmål, som har vært viktig for studien, og fremtidige perspektiver.

Til slutt vil jeg takke deltakerne, som har gitt et personlig bilde, delt sine subjektive personlige opplevelser og gitt en ny og viktig stemme i mobbesaker og fremtidig forskning.

Takk!

Innhold

1	Innledning	11
1.1	Bakgrunn og problemstilling	11
1.2	Oppgavens oppbygging	12
2	Teoretisk bakgrunn	13
2.1	Mobbing	13
2.1.1	Mobbing som sosialt fenomen	14
2.1.2	Tilskuere	16
2.1.3	Konsekvenser av mobbing	16
2.1.4	Tiltak og rehabilitering	17
2.2	Søskenrelasjoner	18
2.2.1	Faktorer med betydning for søskenrelasjonen	19
2.2.2	Barn og søsken som pårørende	19
2.2.3	Søsken til noen med alvorlig sykdom eller sjelden diagnose	20
2.2.4	Faktorer som er viktig å følge opp i forhold til barn og søsken som pårørende	21
3	Forskningsmetode og design	22
3.1	Bakgrunn for valg av metode	22
3.1.1	Forskerrollen	22
3.1.2	Forskningsdesign - Fenomenologi	23
3.2	Utvalg	24
3.2.1	Rekruttering av deltakere	25
3.3	Gjennomføring av undersøkelsen	25
3.3.1	Forskningsintervju	25
3.3.2	Intervjuguide	26
3.3.3	Prøveintervju	27
3.3.4	Gjennomføring av intervju	27
3.3.5	Behandling av data/transkribering	27
3.4	Analyse	28
3.5	Kvalitet i forskning	29
3.6	Forskningsetiske hensyn	30
4	Presentasjon av funn og drøfting	31
4.1	Opplevelse av mobbingen	31
4.2	Opplevelse av konsekvenser	34
4.2.1	Følelsesmessige konsekvenser	34
4.2.2	Relasjonelle konsekvenser	36

4.2.3	Atferdsmessige konsekvenser	39
4.3	Opplevelse av forventninger og mangel på støtte	41
5	Oppsummering og forslag til videre forskning	46
	Referanseliste	49
	Vedlegg	53

1 Innledning

1.1 Bakgrunn og problemstilling

Til tross for omfattende og gjentakende innsatser og Manifester mot mobbing, er det fortsatt omtrent 60 000 elever i norsk grunnskole som utsettes for mobbing to til flere ganger i måneden (Wendelborg, 2019). Disse elevene våkner opp hver morgen med en frykt for å bli utsatt for mobbing, og de opplever et ubehag som kan medføre negative konsekvenser for deres psykiske helse og skoleprestasjoner (Idsøe & Idsøe, 2012). Mange av disse elevene har søsken, og forskning viser at mobbing har negative konsekvenser ikke bare for den som blir utsatt for mobbing, men kan også føre til traumer for den mobbeutsattes familie, mobber og dens familie (Roland, 2017). Forskning viser også at tilskuere til mobbing opplever negative konsekvenser i forhold til blant annet trygghetsfølelse og læring (Salmivalli et.al., 2010).

Høsten 2017 ble det gjort endringer i Opplæringslovens kapittel 9A om elevenes skolemiljø. I lovendringen er det innført aktivitetsplikt som pålegger skolene å sette inn tiltak i saker som omhandler elevenes skolemiljø (Opplæringsloven §9A). I min jobb som rådgiver i Veiledningsteam i PPT (Pedagogisk psykologisk tjeneste) arbeider jeg daglig med saker som omfattes av Opplæringsloven kapittel 9A, elevenes skolemiljø og mobbing. Jeg opplever at skolene stadig blir flinkere til å informere elever og foreldre om deres rettigheter, samt sette inn tiltak både overfor den som utsettes for mobbing, den som mobber, og på klasse- og skolenivå, gjerne i samarbeid med foreldre. Jeg er imidlertid blitt oppmerksom på at ikke alle involverte i mobbesaker i like stor grad blir fulgt opp eller hørt.

I den senere tid har det blitt mer fokusert på konsekvenser av mobbing, tiltak og rehabilitering, ikke bare for den som blir utsatt for mobbing, men alle involverte. Stemmer i mobbesaker (Støen m.fl, 2018), presenterer resultater og erfaringer fra Stigma – prosjektet om mobbing, som er forankret i Læringsmiljøsentret og startet i 2014. Stemmer i mobbesaker har et systemperspektiv og får frem de ulike stemmene i mobbesaker, personlige tanker, følelser og erfaringer til elever, foresatte, lærere, skoleledere og skoleeiere. Her trekkes foreldrenes stemme inn som betydningsfull, og også rapporten Å bli utsatt for mobbing – en kunnskapsoppsummering av konsekvenser og tiltak (Breivik m.fl. 2017), trekker frem familien som viktig i forhold til rehabilitering etter mobbing. Rapporten Å ivareta barn og unge som blir utsatt for mobbing-en kunnskapsoppsummering og utforming og organisering av tiltak (Tharaldsen m.fl 2017), foreslår at familien også kan få et tilbud om oppfølging. Jeg savner imidlertid søskenenes stemme, da begrepet familien gjerne refererer til foreldrene, og det leder meg til følgende forskningsspørsmål:

Hvordan oppleves det å være søsken til noen som blir utsatt for langvarig mobbing?

Med underspørsmålet: har det å være bror eller søster til noen som utsettes for mobbing konsekvenser for søskenrelasjonen, og for familie- og hverdagslivet?

Søskenforholdet er som regel en livslang relasjon, og oppveksten til søsken er en intensiv læringsperiode i deling, rettferdighet og empati. I følge Kluger er søskenforholdet uvurderlig, og kan være den største ressursen vi noen gang blir utdelt (Kluger, 2012). Vi vet at søsken til en bror eller søster med alvorlig sykdom, funksjonsnedsettelse eller sjeldne diagnoser, vokser opp med mer bekymringer og større følelse av ansvar og omsorg enn andre barn. Søsken sier også at det påvirker søskenrelasjonen og familielivet (Vatne, 2015).

Søsken til noen med en sjelden diagnose, alvorlig sykdom eller funksjonsnedsettelse har en lovpålagt rettighet til å bli ivaretatt (Lov om spesialisthelsetjenesten, 2018). En del av mitt arbeide som rådgiver i PPT er å samarbeide med BUP (barne- og ungdomspsykiatrien) om å ivareta denne rettigheten i forhold til søsken ved å holde kurs for foreldre til barn med Autismespekterforstyrrelse, for barn med Autismespekterforstyrrelse og for deres søsken. I dette arbeidet har søsken delt sin opplevelse med meg og andre søsken. Opplevelser søsken forteller om er blant annet; sorg, sinne, maktesløshet og ikke minst at de er alene og ikke ønsker å legge mer byrde til foreldrene. De uttrykker at de er glade for at de får muligheten til å gå på kurs med andre søsken, og oppleve at de ikke er alene og at deres følelser deles av mange.

Disse erfaringene fra søskenkurs har fått meg til å reflektere over hvordan søsken til noen som er utsatt for langvarig mobbing har det. Vi vet at mobbing kan påvirke foreldrene, hele familien og hverdagslivet. Hva gjør det med søsken? Hvilke opplevelser og følelser sitter de med? Blir søsken ivaretatt i mobbesaker? Blir deres stemme hørt? Kan deres opplevelse i noen grad sammenlignes med søsken som pårørende ved alvorlig sykdom, sjeldne diagnoser eller funksjonsnedsettelse?

1.2 Oppgavens oppbygging

I oppgavens neste kapittel presenteres teoretisk bakgrunn, med teori og forskning som er relevant for å belyse problemstillingen. I kapittel tre redegjøres det for valg av design og metode, rekruttering av deltakere og endelig utvalg. Datainnsamling, dataanalyse, kvalitet i forskningen, forskerrollen og forskningsetiske hensyn blir også presentert i kapittel tre. Presentasjon av funn med drøfting kommer i kapittel fire. For å ivareta deltakernes subjektive stemme og fortelling i størst mulig grad, har jeg valgt å presentere funnene i datamaterialet med tekstuelle beskrivelser, inkludert sitater, og drøfte fortløpende i lys av teori og relevant forskning. Videre i kapittel fem en oppsummering med forslag til videre forskning, denne studiens begrensinger og relevans for spesialpedagogikk. Til slutt kommer litteraturliste og vedlegg.

2 Teoretisk bakgrunn

Jeg har ikke funnet forskning verken nasjonalt eller internasjonalt om søskens opplevelse av mobbing av bror eller søster. Jeg har søkt råd hos mobbeforsker Erling Roland ved læringsmiljøsentret i Stavanger, men heller ikke han er kjent med forskning på området. Denne studien vil derfor så langt jeg kjenner til være et «nybrottsarbeid» som kan bidra til ny, og utvidet kunnskap innenfor et stort og viktig tema som mobbing. Forskning bør og skal forankres i teori og tidligere forskning. I mangel på direkte forskning på studiens tema og forskningsspørsmål har jeg måttet se på den mobbeforskningen som foreligger og i prosessen og arbeidet med intervjuguide og analyse trukket inn teori og forskning på andre temaer som omhandler søsken. I forskning på mobbing, foreligger noe forskning på foreldres opplevelse (Tharaldsen m.fl., 2017), men søsken er ikke omtalt. Imidlertid foreligger det ganske omfattende litteratur om hvordan søsken erfarer å ha en bror eller søster som er alvorlig syk eller har en sjelden diagnose (Hames, A & McCaffrey, 2005). Denne litteraturen kan teoretisk sett belyse mitt tema, og jeg har derfor valgt å ta med noe teori og forskning om dette. Det kan være interessant å undersøke likheter og forskjeller mellom å ha et søsken som blir mobbet og ha et søsken med alvorlig sykdom eller en sjelden diagnose.

Deler av forskningslitteraturen om mobbing er også svært relevant. Dette gjelder særlig det man kaller mobbingens psykologi (Roland, 2014), som beskriver interaksjonen mellom utøvere, den mobbeutsatte og tilskuere, da søsken kan være direkte tilskuere til mobbing av bror eller søster. Et annet relevant tema i denne forskningslitteraturen er konsekvenser av mobbing for den utsatte og andre (Støen m.fl, 2018, (red). T. Idsøe & Idsøe, 2011), samt forskning på tiltak og rehabilitering (Tharaldsen.fl. 2017). Teori om konsekvenser er særlig relevant for å kunne besvare problemstillingens underspørsmål, og forskning på tiltak og rehabilitering kan gi oss svar på om søsken er ivaretatt når det settes i gang tiltak og mobbesaker går over i en rehabiliteringsfase.

2.1 Mobbing

Begrepet mobbing ble først introdusert av Peter-Paul Heinemann i 1969, med utgangspunkt i observasjoner han gjorde i skolegården som skolelege (Roland, 2014). Heinemann (1973) beskriver mobbing som et gruppefenomen, hvor en gruppe går til angrep mot en av sine egne som skiller seg ut (Heinemann, 1973). Hans forståelse av mobbing som kun et gruppefenomen strider mot en internasjonal forståelse av at mobbing også kan utføres av enkeltpersoner.

I dag er de fleste mobbeforskere både nasjonalt og internasjonalt enige om grunntrekkene i mobbing. Negative handlinger, systematikk, ujevnt styrkeforhold og over tid er de elementene som går igjen i de aller fleste definisjoner. Erling Roland som en av de første forskerne på mobbing i Norge definere mobbing som: «Fysiske eller sosiale

negative handlinger, som utføres gjentatte ganger over tid av en person eller flere sammen, og som rettes mot en som ikke kan forsvare seg i den aktuelle situasjonen» (Roland, 2014:25).

Rolands definisjon viser at mobbing finnes i ulike former. Verbalt, fysisk og sosialt. Verbal mobbing er mobbing som kommer til uttrykk ved stygge ord, kommentarer, negative karakteristika, og bruk av negativt ladet kallenavn. Fysisk mobbing, gjerne også kalt kontaktmobbing, er mobbing ved bruk av fysiske virkemidler som slag, spark, eller annen fysisk tvang. Den siste formen, sosial mobbing, kan beskrives med utestenging eller utfrysing, hvor en bruker sosiale virkemidler, som baksnakking, for å fjerne eller holde den mobbeutsatte ute fra fellesskapet (Roland, 2014). Disse formene for mobbing deles gjerne inn i to kategorier, direkte og indirekte mobbing. Grovt skissert er verbale og fysiske former for mobbing, direkte mobbing som er lett synlig, mens sosial mobbing er indirekte mobbing, og kan være vanskelig å få øye på (Olweus, 1992).

I tillegg har ny teknologi skapt rom for digital mobbing, hvor digitale verktøy og plattformer brukes til å utføre negative handlinger ved å bruke tekst og bilder, eller utestenge bestemte individer eller grupper (Austad, 2011). Ved å bruke digitale verktøy for å utføre mobbing, reduseres den mobbeutsattes fristed. Mobbingen kan foregå når som helst på døgnet, og den som mobber kan forholde seg anonym (Roland, 2014). I dag blir gjerne den som utsettes for tradisjonell mobbing, også utsatt for digital mobbing i tillegg (Austad, 2011).

2.1.1 Mobbing som sosialt fenomen

Elementene; negative handlinger fra en eller flere, over tid og ujevnt styrkeforhold, i mobbedefinisjonene forteller oss at mobbing er et sosialt fenomen som kan involvere flere enn mobber og den mobbeutsatte. Over tid forteller oss at dette ikke handler om enkeltepisoder og at det vil ligge en tanke bak, mer eller mindre planlagt, og ujevnt styrkeforhold forteller oss noe om maktbalansen mellom mobber og den som blir utsatt for mobbing.

Mobbing er ifølge Roland (2014) sin definisjon en særegen form for interaksjon, ved at en eller flere utfører negative handlinger, gjentatte ganger mot en som ikke kan forsvare seg. Hovedteorien er at disse handlingene betyr en demonstrasjon av makt gjennom å skape avmakt hos den utsatte, og en symbolisering av tilhørighet ved å ekskludere en annen. I de aller fleste tilfeller av mobbing, er det gjerne to eller flere som utsetter noen for mobbing. Ifølge Roland (2014) kan dette forstås som en negativ fellesorientering mellom mobberne, mot et felles mål, mobbeofferet. Interaksjonen mellom mobberne og de involverte skaper en tilhørighet, et fellesskap og makt blant mobberne, og ekskludering, ensomhet og avmakt hos offeret. Gruppen og fellesskapet som mobberne utgjør, minsker hemningene hos mobberne og mobbingen legitimeres. Betegnelsen kollektiv antagonisme kan forklare hvordan en gruppe personer skaffer seg en ytre fiende for å ha det bra sammen. Ved å sette negativ merkelapp på andre, vil de få en kollektiv bekreftelse som styrker tilhørigheten i gruppa. Den kollektive interne bekreftelsen vil skape en midlertidig sterk energi og minsker hemningene blant medlemmene. Imidlertid vil dette fellesskapet oppleves som noe utrygt, fordi man ikke vet hva gruppemedlemmene sier om en når en ikke er til stede (Salmivalli et. Al., 2010).

Utryggheten kan være en opprettholdende faktor til mobbingen, da mobberne stadig må finne nye negative merkelapper på offeret, eller finne nye offer for å opprettholde fellesskapet i gruppa.

Tidligere ble årsaken til mobbing tilegnet en eller annen form for avvikende utseende, bruk av briller, kroppsform, en annen dialekt, eller ikke moteriktige klær. Dette motbevises i forskning. Ifølge Roland (2017) og Olweus (1992) er det ingenting som tyder på at utseende spiller noen rolle for å bli mobbet eller ikke. Dette kan oppleves noe uventet da mange fremdeles tror og har en forståelse av at blant annet utseende har en betydning i forhold til risiko for å bli mobbet. Min erfaring i arbeidet med mobbesaker i PPT, støtter Roland og Olweus sin forskning. I svært få mobbesaker har utseende, funksjonshemminger, klær eller dialekt vært utløsende faktor. Jankauskiene (2008) fant imidlertid i en studie med 1162 studenter, at overvektige studenter hadde dobbelt så stor sjanse for å bli mobbet som deres «normalvektige» medstudenter (Jankauskien, 2008: Powell & Ladd, 2010). Forskningen gir dermed ikke entydige svar, og det hadde vært interessant å se på om alder blant de som er involvert i mobbing har noe å si for hva som er «utløsende» faktorer. Er det forskjell på årsaken til mobbing blant yngre barn og eldre studenter?

Forskning har funnet andre kjennetegn som er typiske for de som utsettes for mobbing. Forskningen viser at gutter som utsettes for mobbing som regel er fysisk svakere enn gjennomsnittet, og har noe svakere skoleprestasjoner. Felles for både gutter og jenter som utsettes for mobbing er svakt selvbilde, de er mer engstelig enn andre og mindre populære blant jevnaldrende (Roland & Vaaland, 1996; Roland, 2014; Olweus, 1992). Mine erfaringer tilslutter disse årsaksfaktorene. I de aller fleste mobbesaker jeg har veiledet i, har adferd og mangel på status og popularitet hos den mobbeutsatte vært faktorer som mobbingen kan forklares med. Hjemmeforhold kan også ha en betydning for mobbing. Det viser seg at overbeskyttelse kan ha en viss sammenheng med offerrollen, da foreldre som overbeskytter barnet, kan bidra til at barnet blir mindre selvstendig og mer sårbart (Roland, 2014). Disse kjennetegnene på de som utsettes for mobbing understøtter faktoren ujevnt styrkeforhold i definisjonen, og hvordan mobberne tilegner seg makt.

Når det gjelder mobberne så viser det seg at de heller ikke er av de mest populære elevene, da de skårer litt under gjennomsnittet på popularitet (Olweus, 1992). Det kan være med å forklare hvorfor tilhørighet er en av de sterkeste drivkreftene bak mobbing.

Roland (2014) og Olweus (1992) sin måte å analysere mobbing på, er i tråd med den internasjonale standarden for definisjon av mobbing, men blir i nyere forskning kritisert for å ha for stort individperspektiv og at gruppen og fellesskapets betydning ikke blir fremhevet nok. I følge Schott & Søndergaard (2014), oppstår mobbing i sosiale sammenhenger som en konsekvens av ulike gruppeprosesser, og individperspektivet minimerer forståelsen av konteksten mobbingen skjer i. Ved å fokusere kun på den som mobber/og eller blir mobbet og på individuelle egenskaper som aggresjon, blir voksenansvaret redusert. Ved derimot å fokusere på konteksten og de relasjonelle faktorene blir de voksne ansvarliggjort i forhold til barns deltagelse og fellesskap.

2.1.2 Tilskuere

I nesten alle tilfeller av mobbing er det tilskuere til stede (Hawkins m.fl, 2001). Tilskuerne har betydning for hendelsesforløpet, og spiller en viktig rolle i forhold til å opprettholde, forverre situasjonen og gripe inn i mobbing (Poyhonen & Salmivalli, 2008). Makt og tilhørighet er som nevnt de viktigste drivkreftene for mobberne. En demonstrasjon av makt og en oppnåelse av økt tilhørighet i gruppa, krever at det er tilskuere til stede under de negative handlingene (Salmivalli et al., 2010). Tilskuerne kan ta ulike roller i mobbesituasjoner (Olweus, 2010) omtaler tilskuerne som ikke er direkte innblandet, som medløpere.

Til tross for at de fleste av tilskuerne misliker mobbingen er de ofte passive deltakere (Moen, 2014). En grunn til dette kan være, ifølge Roland (2014), at de er redde for selv å bli utsatt for mobbing, og opplever det å la mobbingen fortsette som en slags beskyttelse ved å være sosialt integrert, og tilskuerne oppnår en form for skjult belønning (Moen, 2014) En annen grunn kan være at skyldfølelsen reduseres gjennom at mobbeofferet gjennom stadige negative handlinger fra andre, blir oppfattet som verdiløs og usynlig og mobbingen legitimeres. Roland (2014) bruker begrepet fiktiv norm for å forklare hvorfor tilskuere er passive. En fiktiv norm er en falsk norm som kan oppstå når det er flere tilskuere til negative handlinger mot andre. Den fiktive normen kjennetegnes ved at tilskuerne misliker handlingene, men griper ikke inn fordi de tror de andre tilskuerne godtar de negative handlingene. De opplever derfor et innbilt press fra de øvrige tilskuerne om å godta de negative handlingene som utøves. Relasjon til offeret kan også forklare hvorfor tilskuere ikke griper inn. Manglende relasjon til den som blir mobbet gjør det lettere å legitimere sin egen passive rolle (Coloroso, 2004). Tilskuere som ikke griper inn, oppleves som støttende av mobberne og fører til at mobbingen opprettholdes og økes (Salmivalli mfl. 2011), de har derfor ifølge Roland (2014), like stort ansvar for mobbingen.

2.1.3 Konsekvenser av mobbing

Det å bli utsatt for mobbing kan gi alvorlige konsekvenser som; psykiske vansker, angst, depresjon, stress, selvmordstanker og skoleproblematikk. Konsekvensene tilsier grunnleggende vansker med selvrealisering og forringer livskvaliteten på skolen og ellers i livet (Roland. m.fl., 2018). De som utsettes for mobbing kjennetegnes ofte av at de har få eller ingen venner, og et ustabil vennetverk. Vennskap og tilhørighet er Asher & McDonald (2009) de viktigste faktorene i barn og unges liv og en viktig ressurs for barn og unges livsutvikling (Roland. m.fl., 2018). Townsend og Seccobe (2015) påpeker at det å bli ekskludert av jevnaldrende, er en trussel mot utvikling og læring. Ekskludering og isolasjon fra fellesskapet kan ses på som både en årsak til og et symptom på et negativt utviklingsløp (Roland. m.fl. 2018). Det å bli utsatt for mobbing og utestenging er en av de mest stressbelastende opplevelser et barn eller en ungdom kan ha i oppveksten (Salmivalli mfl., 2009). Det kan føre til svake skoleprestasjoner, og unngåelsesadferd som kan forsterke graden av utestenging, og gir økt risiko for skolevegring og andre typer fravær. Det handler ikke nødvendigvis om manglende motivasjon for å gå på skolen, men utrygghet og stor belastning som gjør at man ikke klarer å gå på skolen

(Havik, 2015). I den senere tid har man begynt å se på sammenhengen mellom mobbing og PTSD (posttraumatic stress disorder). Mobbing kan resultere i PTSD symptomer, men det er fremdeles uenighet om hvorvidt mobbing kan gi en PTSD diagnose (Idsøe, T. et.al, 2012).

Det å bli utsatt for mobbing over tid kan gi alvorlige konsekvenser og setter langvarige spor. I verste fall kan livet til den som blir utsatt bli ødelagt. Mobbing kan ikke bare føre til konsekvenser som psykiske vansker, stress, skolevegring, angst og depresjon, men også til selvmordstanker og selvmord, økt risiko for kriminelle handlinger og rus, og større sjanse for å falle utenfor arbeidslivet (NOU 2015:2, :78). Mobbing rammer ikke bare den som utsettes for de negative handlingene. Mobbing kan ha konsekvenser for alle involverte – både den som utøver mobbingen, den som utsettes for mobbing, familiene til de som er direkte involvert og ikke minst tilskuerne som jevnlig er vitne til negative handlinger mellom jevnaldrende (NOU 2015:2, :76). Å være tilskuer til mobbesituasjoner kan gi negative sterke følelsesreaksjoner, stress og redsel for selv å bli mobbet, som kan føre til dårlig konsentrasjonsevne og utrygghet.

Mobbing rammer hele familien. Mange foreldre opplever langvarige bekymringer, og følelse av maktesløshet, sorg og sinne. Noen blir syke, og opplever at det blir så tøft at livet må settes på vent. Også søsken til de som utsettes for mobbing, rammes av dette. De vil oppleve foreldrenes reaksjoner og følelse av maktesløshet, og i tillegg kan de være vitne til at søsken mobbes (NOU 2015:2, :79).

2.1.4 Tiltak og rehabilitering

Tiltak

Skolen utgjør en stor del av hverdagen til barn og unge, og er derfor en sentral arena i arbeidet mot mobbing, og er den arenaen som i størst grad iverksetter tiltak når noen utsettes for mobbing. Opplæringsloven §9A presiserer skolens ansvar for elevenes skolemiljø, og skolens aktivitetsplikt når noen utsettes for mobbing (Opplæringsloven §9A). Tiltak kan gjennomføres på skolenivå, klasse eller gruppenivå og på individnivå (Olweus, 1992).

Skolen kan implementere skoleomfattende mobbeprogrammer som et forebyggende tiltak, og gjennomføre trivselsundersøkelser på alle trinn, som følges opp, og skolen kan søke ekstern hjelp fra PP-tjenesten eller andre ressurspersoner i kommunen om nødvendig (Utdanningsdirektoratet, 2020).

Rehabilitering

I 2017 kom rapporten Å ivareta barn og unge som har blitt utsatt for mobbing. Rapporten er utarbeidet i et samarbeid mellom Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning ved universitetet i Stavanger og Regionalt kunnskapscenter for barn og unge ved Uni Research Helse, på oppdrag fra Utdanningsdirektoratet og Helsedirektoratet. Formålet med rapporten var å innhente erfaringsbasert kunnskap om utforming og organisering av tiltak for barn og unge som har vært utsatt for mobbing (Tharaldsen m.fl. 2017: 8). Rapporten viser til noen sentrale funn, som blir viktige i det videre arbeidet for å forebygge og redusere omfanget av mobbing og for å sikre at de som utsettes for mobbing, og andre involverte blir ivaretatt og fulgt opp.

Noen sentrale funn rapporten beskriver og som er spesielt relevant for å belyse studiens problemstilling er:

Behov for økt kompetanse. Å erkjenne mobbing og avdekke behov for oppfølging. Oppfølging over lang tid. Inkludering av familien og bedre samarbeid mellom skole og helse. Det er spesielt inkludering av familien og bedre samarbeid mellom skole og helse som er interessant å se på i forhold til studiens tema.

Funn i rapporten tyder på at et godt samarbeid mellom hjem og skole er viktig i oppfølgingsarbeidet og at familien rundt de som har vært utsatt for mobbing kan trenge støtte og hjelp. Videre indikerer funn fra rapporten at det relativt sjeldent at helsesøster og kommunehelsetjenesten blir koblet inn i oppfølgingsarbeidet. Et bedre tverrfaglig samarbeid med komplementær kompetanse fremheves som sentralt i oppfølgingsarbeidet ((Tharaldsen, m.fl. 2017: 8-9).

Rapporten peker også på hvordan tiltak kan utformes og organiseres, og indikerer blant annet at; Skolen har ressursgruppe som kan støtte oppfølgingsarbeidet, og som kan tjene som bindeledd til spesialisthelsetjenesten. Ordning for veiledning til familien, og innsatser for å øke kunnskap om konsekvenser av mobbing og kompetanse i å tilrettelegge for resosialisering av de som har vært utsatt for mobbing (Tharaldsen m.fl. 2017: 9).

2.2 Søskenrelasjoner

Søskenforholdet er som regel en livslang relasjon, og oppveksten til søsken er en intensiv læringsperiode i deling, rettferdighet og empati. I følge Kluger er søskenforholdet uvurderlig, og kan være den største ressursen vi noen gang blir tildelt (Kluger, 2011).

Søskenrelasjonen har betydning for utvikling av sosiale ferdigheter, selvfølelse og identitet, samt evne til konfliktløsning og intimitet. Søsken oppøver sin selvfølelse gjennom sammenlikning med andre, og i søskenrelasjonen prøver vi ut og utvikler vår egen verdi og selvstendighet (Kluger, 2011). Shvaneveldt og Ihinger (1979) trekker blant annet frem søskens betydning for identifikasjon og distansering, trening i å interagere i relativt likeverdige forhold, danning av koalisjoner og støtte, og at søsken kan fremme vennskap med andre og skjerme hverandre fra ubehageligheter, som viktige faktorer i søskenrelasjoner.

I 2019 bor 889 405 norske barn i alderen 0-17 år sammen med søsken (statistisk sentralbyrå 2020). Det betyr at en stor del av barne- og ungdomspopulasjonen er i relasjon til søsken daglig. Vi vet at ca 60 000 barn i Norge mobbes årlig, og mange av disse har søsken. Det er derfor interessant å se hvordan søsken til noen som har vært utsatt for langvarig mobbing opplever sitt dagligliv og hvordan mobbing kan påvirke søskenrelasjonen og familielivet.

2.2.1 Faktorer med betydning for søskenrelasjonen

En god søskenrelasjon er ifølge Vatne (2015) avhengig av gjensidighet, konflikt, likebehandling, makt og kjærlighet (Haukeland m.fl., 2015). Når et søsken har en sjelden diagnose eller er alvorlig syk, vil disse faktorene bli påvirket og ha betydning for søskenrelasjonen. Kluger (2012) trekker frem betydningen av rekkefølgen i søskenflokket og favorisering av foreldrene som faktorer som påvirker søskenrelasjonen, og former oss for livet. Delleve (2005) viser til Brodys artikkel som omhandler kvaliteten på søskenrelasjoner. Artikkelen sier noe om hvordan familieforhold kan påvirke søskenrelasjonen og trekker i likhet med Vatne (2015) frem faktorer som; foreldre – barnrelasjonen, håndtering av konflikter og rettferdighet. Gjensidighet i relasjonen, temperament og modenhetsgrad. I tillegg understrekes familiens normer for aggresjon (Delleve, 2005).

Andre faktorer som kan påvirke søskenrelasjonen er økonomiske og følelsesmessige ressurser i hjemmet som kan påvirke foreldrenes stress og dermed søskens adferd. Foreldrekonflikter, dårlig samhold og særbehandling av noen søsken kan også påvirke søskenrelasjonen negativt. Uenigheter mellom foreldre i omsorgs- og oppdragerollen, kan påvirke søskens lojalitet til foreldre og dyrke konkurranse mellom søsken om foreldrenes oppmerksomhet, og konflikter i forhold til opplevd særbehandling (Delleve, 2005, McHugh, 1999). I familier hvor ett av søsknene har særskilte omsorgsbehov som både kan påvirke familien økonomisk, omsorgs- og tidsmessig, vil derfor søskenrelasjonen være særlig sårbar.

2.2.2 Barn og søsken som pårørende

Hjelpeapparatet har plikt til å ivareta barn og unge som er pårørende. Likevel blir barna ofte glemt når en familiesituasjon er vanskelig, og når mamma, pappa, eller søsken er alvorlig syke eller i en annen vanskelig situasjon. Tradisjonelt har man sett på barn som pårørende når mor eller far er alvorlig syk, dør, er psykisk syk eller ved rus, og i 2010 fikk barn som pårørende lovfestede rettigheter (Lov om spesialisthelsetjenesten, 2020). Først i 2018 ble loven endret til også å omfatte søsken. Det interessante her er å se på hva som kan defineres som «gyldig» årsak til å være pårørende. Det finnes en del forskning på søsken til noen med sjeldne diagnoser og alvorlig sykdom, men jeg finner ingen forskning på søsken til noen som har vært utsatt for langvarig mobbing. Mobbing er en vanskelig situasjon, som påvirker familielivet i større eller mindre grad, og som derfor også får betydning for søsken til den som utsettes og deres relasjoner.

Vi vet at langvarig psykisk stress og påkjenninger er det som er mest belastende for et menneske. Vi håndterer bedre akutte, kortvarige hendelser, også svært dramatiske. Reaksjoner som er vanlige etter langvarig stress er søvnvansker, muskel og leddsmerter, hodepine, frykt, irritasjon, sinne, isolering og angst. (Lazarus, 2009). Når foreldre er fortvilte, triste, frustrerte, syke eller dør er det ikke uvanlig at barn kan bli redd for å legge sten til byrden ved å vise sin sorg eller fortvilelse. Noen lukker seg inne, dekker over vanskelige følelser og reaksjoner. Andre strekker seg langt for å være minst mulig synlige selv, eller til bryderi for familien. Andre igjen reagerer med avvikende adferd, regresjon og somatisering for å bli sett av sine foreldre, eller de søker oppmerksomhet hos andre voksne. Barns og søskens evne til mestring i vanskelige situasjoner er ofte

avhengig av, eller gjenspeiler foreldrenes mestring. (Vatne, 2015: Haukeland m.fl., 2015).

Vi vet noe om hvordan søsken opplever å leve sammen med en bror eller søster med en sjelden diagnose, og hvilke konsekvenser det kan få for relasjonen til foreldre, venner og søsken, og hvordan det kan påvirke hverdagen, skole og fritidsinteresser og videre valg i livet. Selv om det å være søsken til noen med en sjelden og kronisk diagnose gjelder hele «søskenlivet» og det å være søsken til noen som har vært utsatt for langvarig mobbing kanskje ikke varer hele søskenlivet, kan konsekvensene av langvarig mobbing være livet ut for den som utsettes for det og slik påvirke søsken i stor grad. Jeg tenker derfor det er viktig å se på hva søsken til noen med sjeldne diagnoser sier om sin opplevelse av situasjonen og hvordan det påvirker deres liv og familien, for å se om det kan være likhetstrekk i de to gruppenes opplevelser.

2.2.3 Søsken til noen med alvorlig sykdom eller sjelden diagnose

Forskningen innen utviklingspsykologifeltet har i stor grad vært sentrert rundt foreldre til barn med alvorlig sykdom eller sjelden diagnose, og søskenrelasjoner har i mindre grad vært undersøkt (Tetzchner, 2012). Vi kan anta at søskens posisjon som en av de nærmeste pårørende, kan gjøre søsken spesielt utsatt for ulike utfordringer i hverdagen, og for utvikling av ulike psykologiske vansker. Når ett av barna i en familie har en funksjonshemming, alvorlig sykdom eller sjelden diagnose, vil det påvirke hele familien og det er tydelig at hvert enkelt familiemedlem kan både være styrket av situasjonen og stresset over situasjonen (Wheeler, 2006). Graden av disse motstridende effektene synes å variere fra familie til familie, og fra person til person.

Hvordan søsken responderer på å leve med en bror eller søster med funksjonshemming, alvorlig sykdom eller sjelden diagnose, er påvirket av mange faktorer som; alder, temperament, personlighet, rekke i søskenflokket, kjønn, foreldrenes holdninger og adferd, informasjon, støtte og ressurser (Wheeler, 2006).

Positive opplevelser/følger som mange søsken nevner er at de lærer tålmodighet, toleranse og medfølelse og at de har mulighet til å handle i vanskelige situasjoner (Lobato, 1990). Noen søsken har derimot negative erfaringer som angst, sjalusi, tap, flauhet, ensomhet og sinne.

Vatne (2015), oppsummerer fem opplevelser mange søsken uttrykker; Å ha doble og sterke følelser er en av dem. Søsken kan føle både på glede, men også sinne og frustrasjon over bror eller søster som har funksjonshemming eller sjelden diagnose. Søsken har sterke følelser i bagasjen og mange håndterer disse følelsene alene for ikke å være en ytterligere belastning for foreldrene. Søsken viser mye omsorg, og mange søsken går med en konstant bekymring og tenker på bror eller søster hele dagen. Søsken har eget behov for å bli sett, og spesielt søsken til barn med autismespekterforstyrrelse, føler på manglende gjensidighet i søskenforholdet, og savner tilbakemelding og engasjement fra bror eller søster. Til slutt trekker Vatne (2015) frem at Søsken til barn med funksjonshemming, alvorlig sykdom eller sjeldne diagnoser ikke er i posisjon til å krangle og løse konflikter på samme måte som «friske» søsken. De opplever at de ikke kan krangle med den som er syk, og unnlater derfor å gå inn i diskusjoner, eller krangler. Likeverd og maktbalansen blir også påvirket. Det friske søskenet tar mer

ansvar og blir den sterke og eldste uansett aldersrekkefølge, og søskenrollene blir byttet om (Haukeland m.fl., 2015).

2.2.4 Faktorer som er viktig å følge opp i forhold til barn og søsken som pårørende

Alle familier er unike, også familier som har et familiemedlem med alvorlig sykdom eller en sjelden diagnose. De opplever ulike positive og negative hendelser. De har egne holdninger, verdier, tro og behov, og har ulike strategier for å håndtere sin livshverdag. På tross av ulike familiesituasjoner og ressurser, er det noen faktorer som går igjen i forskningen på barn og søsken som pårørende som kan hjelpe barn og søsken i en vanskelig livssituasjon. Faktorer som går igjen er: behovet for en åpen kommunikasjon og pågående informasjon mellom familiemedlemmene, behov for oppmerksomhet, tid med og bli sett av foreldrene, behov for egentid og hvor mye de ønsker å involveres i situasjonen rundt familiemedlemmet med «særskilte behov», behov for å sette ord på og håndtere følelser, med hjelp fra foreldre eller profesjonelle, behov for at de ikke er alene, og at andre forstår og deler samme opplevelse og behovet for å lære strategier for hvordan man forholder seg til spørsmål og kommentarer fra omverdenen (Vatne, 2015, Wheeler, 2019).

3 Forskningsmetode og design

Forskning kan forklare som en prosess med systematisk arbeid, hvor målet er å forstå og forklare, og for eventuelt å utvikle og endre kunnskap og praksis (Befring, 2007). I denne studien søker jeg ny viten innenfor mobbefeltet, hvor målet er å få kunnskap om søskens opplevelse i mobbesaker, og om mulig være med å utvikle og endre dagens praksis i håndtering og oppfølging av mobbesaker til også å omfatte søsken.

3.1 Bakgrunn for valg av metode

Jeg har valgt kvalitativ metode i min studie for å få et dypere innblikk i temaet mobbing og opplevelser og eventuelle konsekvenser for de involverte. Jeg har ikke funnet tidligere forskning på søskens opplevelse av mobbing, og kvalitativ metode er godt egnet til studier av temaer som det er lite forskning på fra før, og som krever at jeg som forsker møter temaet med åpenhet og fleksibilitet (Thagaard, 2013). For meg var det viktig å få frem deltakernes egne opplevelser og subjektive erfaringer, og det krever nærhet mellom forsker og deltaker (Kleven, 2014). I denne studien har jeg derfor gjennomført dybdeintervjuer med tre deltakere, hvor formålet var å samle mye informasjon ved å stille åpne spørsmål og gå i dybden i intervjuene. Ved å gjennomføre intervjuene på denne måten fikk jeg samlet store mengder informasjon fra hver enkelt deltaker, noe som kan være avgjørende for kvaliteten på studien (Leseth & Tellmann, 2014).

3.1.1 Forskerrollen

I alle kvalitative studier er det viktig å være klar over at forskeren til en viss grad «skaper data» på bakgrunn av den forforståelsen han har av det som ønskes å undersøke (Kvale og Brinkmann, 2015). Problemstillingen i denne studien er formulert på bakgrunn av min interesse og mitt engasjement i arbeidet med mobbesaker, og mine erfaringer med søsken til barn- og ungdom med Autismespekterforstyrrelser. Interessen, engasjementet og erfaringene, danner til sammen min forforståelse og har påvirket valg av design og tilnærming, valg av datainnsamling, valg av analyse og tolkning av data, og ikke minst valg i forhold til hvordan jeg ønsket å presentere funnen.

Innenfor den positivistiske tradisjonen er idealet at forskeren skal være en nøytral eller objektiv observatør. Vi erkjenner imidlertid i den fortolkende tradisjonen, som kvalitativ forskning er basert på, at fullstendig nøytralitet ikke er mulig. Forskeren vil ha ett eller annet engasjement i det han forsker på (Tjora, 2017). Min interesse, engasjement og

mine erfaringer innenfor feltet jeg forsker på i denne studien, stiller ekstra store krav til min forskerrolle, og min evne til å være nøytral og objektiv. Det har derfor vært viktig for meg å gjøre studien så transparent som mulig ved å være åpen om engasjementet og bakgrunnen for forskningsspørsmålet. På den annen siden kan min forforståelse være en tillitsfaktor i møte med deltakerne og vært avgjørende for deltakernes frie fortelling, deling av subjektive opplevelser og erfaringer i intervju situasjonen.

I kvalitativ forskning er induktiv tilnærming tradisjonelt blitt brukt. Med induktiv tilnærming menes empiridrevet, og at man antar eller utvikler noen generelle sammenhenger ut fra observasjonen av enkelttilfeller (Tjora, 2017:33). I denne studien er det forforståelse og egen erfaring som har definert rammene og bidratt til utforming av forskningsspørsmålet. Det har derimot vært hva som kom fram i datainnsamlingen og analysen som har avgjort hvilken litteratur og teori som er relevant. Studien kan derfor betegnes som empiridrevet. Valg av teori i studien ble gjort med bakgrunn i min forforståelse. Teorivalget er imidlertid endret noe underveis etter som jeg har justert min forforståelse i arbeidet med å analysere og tolke data. Studien vil derfor kjennetegnes best ved en abduktiv tilnærming hvor teorier og nye perspektiver har kommet til underveis i forskningsprosessen (Tjora, 2017).

3.1.2 Forskningsdesign - Fenomenologi

I Kvantitative og Kvalitative metoder har en ulike design eller tilnærminger til studiet eller forskningsprosjektet. Creswell (2007), skiller mellom fem ulike tilnærminger til Kvalitative studier eller forskningsprosjekter; Biografiske eller Narrative, Fenomenologiske, Empiribasert teori og Etnografiske. Et design er en plan eller skisse for en undersøkelse, og de ulike tilnærmingene gir ulike perspektiver.

Denne studien har en fenomenologisk tilnærming hvor målet er å beskrive den meningen det enkelte søsken legger i opplevelsen knyttet til deres erfaring med mobbing av bror eller søster (Giorgi, 1985, Moustakas, 1994: Postholm 2017). Mitt ønske er at denne studien skal gripe enkelt søsken sin opplevelse, samtidig som jeg prøver å finne ut hvordan erfaringene av mobbing av bror eller søster oppleves av flere søsken. Moustakas (1994) hevder at hovedformålet med fenomenologisk forskning er å forstå meningsfulle, konkrete relasjoner som er til stede i en erfaring, i en bestemt situasjon, i en spesifikk kontekst. Måten å få tak i opplevelsen til disse menneskene, er å samtale med dem (Postholm, 2017).

Det er nettopp det relasjonelle perspektivet jeg ønsker å belyse. Fenomenologi bygger på den subjektive opplevelsen hos mennesker og dens hensikt er å oppnå en forståelse av den dypere meningen i de erfaringer enkeltpersoner har. Jeg som forskeren må være åpen for disse erfaringene, da kjernen i fenomenologien er å forstå fenomener på grunnlag av perspektivene til de mennesker som studeres, samt å beskrive omverdenen

slik de erfarer den (Thagaard, 2013). En slik måte å fortolke på, har sitt utspring i forståelsen at den virkelige virkeligheten er den mennesker oppfatter (Kvale & Brinkmann, 2015). Fenomenologisk tilnærming i denne studien betyr at forskeren søker å få tak i søsken sin subjektive opplevelse av at et søsken har vært utsatt for langvarig mobbing (Postholm, 2017), om det har hatt betydning for søskenrelasjonen og om det har påvirket hverdagen og relasjonene til venner og familie. Jeg har valgt å bruke dybdeintervju med noen faste spørsmål, med vekt på deltagerens frie fortelling, subjektive opplevelse, tanker, følelser og refleksjoner over å være søsken til et «mobbeoffer», for å forstå deltagerens opplevelser og hvordan deltager reflekterer over dette (Spradley, 1979; Tjora, 2017).

3.2 Utvalg

Hensikten med denne kvalitative undersøkelsen er å fremskaffe mest mulig kunnskap med fylldige beskrivelser, om hvordan søsken opplever å ha en bror eller søster som blir utsatt for mobbing. Rekruttering av deltakere til denne studien har dermed et klart mål, og av den grunn er det benyttet en strategisk utvelgelse av informanter, hvor det er anvendt en kriteriebasert utvelgelse (Johannessen m.fl., 2010).

Jeg ønsket å begrense utvalget til tre til fem deltagere på grunn av studiens omfang og varighet. Thagaard (2011) sier at et viktig prinsipp når det gjelder størrelsen på utvalget er at antall deltakere ikke må være flere enn at det er mulig å gjennomføre omfattende analyser av datamaterialet (Thagaard, 2011, s. 65). I denne studien er det benyttet en fenomenologisk tilnærming med lange dybdeintervjuer, som stiller store krav til databehandling. Antall deltakere ble derfor begrenset til tre.

Et annet kriterium var ønske om et retrospektivt perspektiv hvor deltagerne er søsken til noen som har vært utsatt for langvarig mobbing, noe tilbake i tid (minimum ett år), for at deltagerne skal ha noe avstand til opplevelsen og kanskje i større grad er i posisjon til å reflektere over sine egne opplevelser. Vider var det viktig at deltakere var over 16 år av hensyn til modning og eventuell ivaretagelse etter intervju og deltagelse, samt at de da kan delta med sin opplevelse uten foreldres samtykke. Jeg har ikke tatt stilling til betydningen av kjønn, eller om søsken er yngre eller eldre enn den som har vært utsatt for mobbing, i utvelgelsen av deltakere.

Jeg har samarbeidet med kommunepsykolog om utforming av intervjuguide, og i dette samarbeidet dukket en ny problemstilling opp. Hva om det blir for mange som tar kontakt? Og hva hvis intervjuet/samtalen leder til at deltager ønsker/har behov for videre samtaler/oppfølging? Som svar til den første problemstillingen, kom vi fram til at alle som tar kontakt får mulighet til en samtale, selv om de kanskje ikke vil delta i studien. En «før» samtale med alle som tar kontakt, gjør det også mulig å «velge» ut de kandidatene som er mest egnet. Vi drøftet også muligheten for at de som ønsker oppfølging etter deltagelse skulle få mulighet til den ved kommunepsykologen.

3.2.1 Rekruttering av deltakere

Det har vært utfordrende å rekruttere deltakere. Jeg ønsket ikke å bruke deltakere fra saker som har vært behandlet hos oss i PP- tjenesten, da jeg har for mye informasjon og kjennskap til sakene og de involverte fra før, som kunne påvirke min forforståelse og dermed også den videre forskningen. Jeg besluttet derfor å kontakte Mobbeombudet i fylket og drøfte rekruttering.

Etter møte med mobbeombudet i fylket, kom jeg fram til å kontakte skoleledelsen ved to videregående skoler, og invitere meg selv inn for å presentere studien og mitt ønske om å oppsøke de videregående skolene. Jeg ønsket å presentere studien for elevene og gi ut informasjonsskriv og oppfordre til å ta kontakt hvis noen har opplevd å være søsken til bror eller søster som har vært utsatt for mobbing og ønsket å delta. Disse henvendelsene førte ikke fram da jeg ikke mottok noen tilbakemelding fra noen av skolene. Jeg kontaktet da Mobbeombudet igjen og vi ble enige om å poste studien på Mobbeombudets Facebook side.

Samme dag som Mobbeombudet postet studien på sin Facebook side ble jeg kontaktet av NRK radio som ønsket at jeg skulle delta på direktesending samme ettermiddag og presentere studien. Jeg deltok på direktesendingen, og dagen etter ble jeg kontaktet av flere aktuelle deltakere. Det var imidlertid flest foreldre som tok kontakt, samt noen yngre personer som uheldigvis var under 16 år. Jeg fikk rekrutterte to deltakere som enten hadde sett postingen på Facebook eller blitt kjent med studien via sendingen på NRK radio.

Da jeg ønsket minimum tre deltakere, og jeg manglet minst en, tok jeg kontakt med nærliggende PP tjenester med ønske om bistand, samt kommunepsykologer, og slik fikk jeg kontakt med aktuelle deltakere og fikk rekruttert en tredje deltaker.

Alle deltakerne er voksne og arbeider i dag i pedagogiske- eller omsorgsbaserte yrker. Deltakerne kommer fra ulike kommuner i samme fylke. De har alle eldre søsken som ble utsatt for mobbing.

3.3 Gjennomføring av undersøkelsen

Formålet med denne studien er å få frem stemmen til søsken som har en bror eller søster som har vært utsatt for mobbing. For å få innsikt i søsken sin subjektive opplevelse og det relasjonelle perspektivet valgte jeg en fenomenologisk tilnærming og benyttet kvalitativt forskningsintervju for datainnsamling (Dalen, 2013).

3.3.1 Forskningsintervju

Et forskningsintervju kan utformes på ulike måter (Thagaard, 2011, s 97). Intervjuene kan være strukturerte, semistrukturerte eller ustrukturerte. I denne studien er det benyttet et semistrukturert intervju. Et semistrukturert intervju har en overordnet intervjuguide som utgangspunkt for intervjuet. Rekkefølgen i spørsmålene og emnene kan varieres og trenger ikke og følges fast. Dette åpner for oppfølgingsspørsmål og gir

forskeren og for øvrig samtalen i intervjuet større frihet enn i et strukturert kvalitativt intervju (Johannessen m.fl., 2010). Fordelen med et semistrukturert intervju er at fleksibiliteten gir mulighet til å tilpasse spørsmålene til den aktuelle situasjonen (Thagaard, 2011).

Målet mitt med de semistrukturert intervjuene eller dybdeintervjuene var i hovedsak å skape en situasjon for en relativ fri samtale som kretset rundt noen spesifikke temaer som jeg bestemte på forhånd (Tjora, 2017). I dybdeintervjuene benyttet jeg åpne spørsmål som ga deltakerne mulighet til å gå i dybden der hvor de hadde mye å fortelle. I intervjusituasjonen tillot jeg digresjoner og utfyllende fortellinger fra deltakers side, og kom dermed inn på temaer eller områder som jeg ikke hadde tenkt på forhånd, men som var viktig for deltakerne og dermed relevant for studien. Metoden er basert på fenomenologisk perspektiv hvor jeg som forsker ønsker å forstå deltakerens opplevelser, samt hvordan deltaker reflekterer over opplevelsene (Spradley, 1979 : Tjora, 2017). Intervjuene kan dermed utelukkende utforske forhold som er knyttet til deltakers subjektivitet, eller deltaker som subjekt, og forholde seg til deltakers uttalelser, oppfatninger og forestillinger (Postholm, 2017).

Dybdeintervjuene var i grove trekk delt i tre faser; Oppvarmingsspørsmål, refleksjonsspørsmål og avrundingssspørsmål (Postholm, 2017). I forkant av intervjuene utarbeidet jeg en intervjuguide som ifølge Dalen (2011) er særlig påkrevd å bruke når en anvender semistrukturerte intervjuer (Dalen, 2011).

3.3.2 Intervjuguide

Det å utarbeide en intervjuguide er en arbeidsom prosess som handler om å omsette studiens problemstilling til konkrete temaer med underliggende spørsmål (Dalen, 2013, s. 26). Med bakgrunn i min kunnskap og erfaring med barn som pårørende og søsken som pårørende til noen med alvorlig sykdom eller sjeldne diagnoser, hadde jeg under arbeidet med problemstillingen noen tema og spørsmål jeg ønsket utfyllende svar på. Jeg drøftet også studien og studiens formål og aktuelle tema og spørsmål med veileder, kommunepsykolog og Læringsmiljøsentret i Stavanger underveis i prosessen. Jeg har brukt Postholm (2017) sine faser for Dybdeintervju som utgangspunkt for utarbeidelse av intervjuguiden (Postholm, 2017, s. 146). Intervjuguiden er bygd opp i tre deler: Del 1: Oppvarmingsspørsmål, hvor temaet er deltaker. Del 2: Refleksjonsspørsmål som er delt i to underliggende temaer; mobbing og opplevelsen, påvirkning og eventuelle konsekvenser. Del 3: avsluttende spørsmål, hvor deltaker blir oppfordret til å si noe om hvordan det opplevdes å bli intervjuet, om deltaker har noe å tilføye eller noe en kunne tenkt seg å bli spurt om.

Jeg tok med meg innspill og tilbakemeldinger og utarbeidet så et forslag som ble sendt til Norsk Samfunnsfaglig Datatjeneste (NSD), sammen med informasjonsskriv og samtykkeerklæring. NSD hadde noen kommentarer til opplysninger om søsken og frafall av spørsmål i forhold til identifisering av bror /søster og stilte spørsmål om mulighet til omformulering til «søsken», ellers hadde NSD ingen innvendinger.

Jeg gjennomførte så et prøveintervju, og intervjuguiden ble etter prøveintervjuet nøye gjennomgått sammen med kommunepsykolog og forandret noe.

3.3.3 Prøveintervju

Den beste måten å forberede seg og bli en bedre intervjuer på, er gjennom erfaring. Ved å gjennomføre prøveintervju får intervjuer forberedt seg på intervjusituasjonen, tematikken som skal tas opp og spørsmålene som skal stilles (Thagaard, 2011). I denne studien ble det foretatt ett prøveintervju, men på en utradisjonell måte. Da det var utfordrende å rekruttere deltakere til studien og jeg har en personlig opplevelse i forhold til problemstillingen og tematikk, valgte jeg å få kommunepsykolog til å bruke intervjuguiden og intervju meg. Jeg valgte å gjennomføre prøveintervjuet på denne måten, for å se hvordan intervjuguiden fungerte for deltaker og for å få erfaring med hvordan det opplevdes å bli stilt sensitive spørsmål av denne art.

Kommunepsykologen var tro mot intervjuguiden og noterte noen innspill til eventuelle endringer underveis, som vi drøftet i etterkant. Jeg fikk ikke selv teste ut intervjuguiden som intervjuer, men fikk verdifull erfaring med å være deltaker, noe jeg opplevde som svært nyttig i møte med deltakerne når jeg selv intervjuet dem.

I etterkant av prøveintervjuet gjorde jeg om på rekkefølgen på noen av spørsmålene, jeg gjorde om noen av spørsmålene til eventuelle oppfølgingsspørsmål og la til to spørsmål som opplevdes som relevante i løpet av prøveintervjuet.

3.3.4 Gjennomføring av intervju

I forkant av intervjuene var jeg i kontakt med deltakerne på telefon, tekstmelding eller mail. Jeg sendte over informasjonsskriv og samtykkeerklæring, og tok på ny kontakt etter at de hadde mottatt informasjonsskrivet og samtykkeerklæringen for å avtale tid og sted for intervju. Alle deltakerne ønsket å bli intervjuet hjemme.

Før selve intervjuet presenterte jeg meg og snakket litt om bakgrunnen for og formålet med studien, og hvordan lydopptak og intervjuet skulle brukes. Jeg gjentok informasjon om anonymitet og viste til informasjonsskrivet og mottok signert samtykkeerklæring. Jeg informerte også om temaene i intervjuet og tidsramme. Til slutt spurte jeg deltakerne om de hadde noen spørsmål før vi startet selv intervjuet.

Alle deltakerne snakket relativt fritt om temaene og jeg trengte ikke å stille mange oppfølgingsspørsmål. Jeg fikk inntrykk av at deltakerne satte pris på å delta, men de ga samtidig uttrykk for at det var vondt å snakke om, og at de i liten grad hadde snakket med noen om opplevelsene i forhold til mobbingen av sitt søsken. En deltaker håpet at deltakelsen kunne hjelpe andre som opplever å ha en bror eller søster som utsettes for mobbing, og at det kunne hjelpe andre som opplever dette til å snakke med noen om det og få hjelp til å håndtere motstridende følelser.

3.3.5 Behandling av data/transkribering

Intervjuene ble tatt opp på taleopptak på mobiltelefon og umiddelbart etterpå overført til kodet fil på pc. Intervjuene varte fra 42 til 93 minutter, og jeg brukte mellom 5 og 9 timer på å transkribere hvert av dem. Jeg valgte å transkribere intervjuene dagen etter at intervjuene ble gjennomført. Det gjorde jobben enklere, da jeg husker hva deltakerne

hadde svart og snakket om. Ifølge Kvale og Brinkmann (2015) finnes det ikke noen korrekte svar på hva som er den beste eller riktige måten å transkribere på. Jeg valgte å transkribere intervjuene ordrett men i bokmålsform, for å ivareta anonymiteten til forskningsdeltakerne og samtidig ble uttalelsene mer lettleste og enklere å arbeide med i etterkant. Ved å transkribere intervjuene selv, fikk jeg god oversikt over innholdet. Etter at jeg hadde transkribert intervjuene hørte jeg gjennom lydfilene på nytt og noterte noen stikkord i marginen på transkripsjonene.

3.4 Analyse

Formålet med fenomenologisk analyse er å utvikle kunnskap om informantenes livsverden, altså hvilken mening deltakerne legger i en opplevelse knyttet til en bestemt erfaring av et fenomen (Giorgi, 1985, Moustakas, 1994: Postholm, 2017). Fenomenologisk analyse går ut på å redusere datamaterialet til mindre enheter og i tillegg finne essensen eller den underliggende mening i temaene. Målet for analysen blir dermed å forsøke å finne essensen i materialet. For å finne essensen i mitt datamateriale valgte jeg å transkribere de tre intervjuene ordrett for så å lese gjennom dem flere ganger og legge merke til uttalelser som kunne framstå som sentrale og viktige.

Jeg leste om fenomenologisk analyse slik den er beskrevet av Postholm (2017), og har i denne studien anvendt Moustakas metode slik den ble moderert av Stevick-Colaizzi-Keen (Postholm 2017, s. 98-99). Ifølge Postholm (2017) blir denne metoden mye brukt i analyser av fenomenologiske data.

I starten av analyseprosessen beskrev jeg min egen erfaring med fenomenet. Dette gjorde jeg for å bli klar over min forforståelse og prøve å legge til side mine individuelle, subjektive teorier og fange opp essensen i datamaterialet. Etter å ha lest gjennom intervjuene flere ganger, skrev jeg opp viktige uttalelser fra deltakerne som utgjorde «horisonter» eller meningsenheter til å beskrive fenomenet. Videre reflekterte jeg over det deltakerne hadde fortalt om og uttalelsene ble så samlet til tre temaer som utpekte seg som sentrale temaer, og hvor jeg kunne organisere deltakernes uttalelser på en meningsfull måte. Dette var fortellinger om hvordan deltakerne fikk kjennskap til mobbingen av sitt søsken, inkludert tilskuerrollen, hvilke konsekvenser de opplevde og opplevelsen av mangel på hjelp og støtte. Opplevelsen av konsekvenser ble igjen inndelt i følelsesmessige, relasjonelle og atferdsmessige konsekvenser. På grunnlag av de tre hovedtemaene utviklet jeg en beskrivelse med tekst for hver deltaker under hvert tema med sitater. Jeg reflekterte over den tekstuelle individuelle beskrivelsen til deltakerne og beskrev strukturen av min erfaring, og konstruerte en tekstuell, strukturell beskrivelse av meningen med og essensen av min erfaring. Med utgangspunkt i alle de individuelle tekstuelle-strukturelle beskrivelsene av forskningsdeltakernes fortellinger og erfaringer, konstruerte jeg en felles sammensatt tekstuell beskrivelse av meningene og erfaringene til deltakerne som representerer gruppen av deltakere i helhet. Det er denne felles sammensatte tekstuelle-strukturelle beskrivelsen jeg presenterer i funn i kap. 4.

I følge Postholm (2017) har Moustakas metode slik den ble moderert av Stevick-Colaizzi-Keen en målsetning om å behandle data induktivt, men man er bevisst forskerens

forforståelse og dermed et visst samspill mellom induksjon og deduksjon (Postholm, 2017).

Temaene, ble ikke overraskende, noe sammenfallende med de overordnede temaene i intervjuguiden, og en kan nok derfor oppleve at vi min forforståelse og ønske om å besvare studiens problemstilling har farget analysen.

3.5 Kvalitet i forskning

I forhold til forskningens kvalitet og troverdighet er validitet og reliabilitet viktige begreper. Validitet omhandler gyldighet og relevans av forskningen og er knyttet til tolkning av data. Spørsmålet om hvorvidt dataene er gode eller en relevant presentasjon av fenomenet, er sentralt i vurderingen av forskningens validitet. I denne studien ble det brukt intervjuguide med gode åpne spørsmål, og det ble stilt oppfølgingsspørsmål som ikke var planlagt på forhånd, men som ble stilt naturlig i sammenhengen hvor deltakerne kunne fortelle uten å bli påvirket i noen retning. Denne måten å stille spørsmål på kan være med øke validiteten av forskningen (Johannessen m.fl., 2010). Det ble også gjennomført et prøveintervju for å forberede forsker på intervjusituasjonen og prøve ut intervjuguiden og lydopptak utstyr for å sikre så god validitet som mulig.

Reliabilitet er knyttet til studiens pålitelighet. I kvalitative studier er det gjerne intervjuet eller samtalen som styrer datainnsamlingen og det vil derfor være lite hensiktsmessig med krav om høy reliabilitet. Jeg hadde kontakt med deltakerne flere ganger før selv intervjusituasjonen for å opprette en relasjon og trygge deltakerne. Jeg var åpen om min forståelse av, og erfaring med emnet, noe resultatene av forskningen avhenger av og som kan styrke reliabiliteten (Thagaard, 2011). Dette gjør det vanskelig for en forsker å gjenta den kvalitative forskningen, men kvalitativ forskning kan få økt reliabilitet ved at forsker gjør studien så transparent som mulig, og på en slik måte at det vil være mulig å finne dokumentasjon av data, metode, prosess og resultater (Johannessen m.fl., 2010). For å styrke studiens reliabilitet ble mine personlige erfaringer og tanker om fenomenet som undersøkes beskrevet i forkant av dataanalysen. Alle intervjuene ble transkribert ordrett og det er utstrakt bruk av sitater fra deltakerne i presentasjon av funn og drøfting for å la deltakernes opplevelse fremstå oppriktig uten å bli farget av mine egne perspektiv.

Kvalitativ forskning har et begrenset utvalg, som vil være et argument mot generalisering. Det kan derfor ifølge Thagaard (2011) være mere nyttig å vurdere studiens overførbarhet, ved å studere i hvilken grad resultatene i en større sammenheng kan være relevante. I denne studien er det kun et utvalg på tre deltakere, og studien har et retrospektivt perspektiv. Det er mange ulike faktorer i deltakernes omgivelser som kan påvirke deres opplevelse, og erfaring med mobbing av deres søsken, og studiens retrospektive perspektiv gjør at dersom studien hadde omfattet flere deltakere og hadde blitt gjennomført på et annet utvalg hvor opplevelsen var nærmere i tid, kunne gitt et annet resultat. Funn i studien kan imidlertid løfte frem noen momenter som kan være gyldige for andre søsken, og sammen med forskning på søsken som pårørende bidra til å synliggjøre søsken som en viktig gruppe i mobbesaker.

3.6 Forskningsetiske hensyn

Jeg har valgt en kvalitativ metode med en fenomenologisk tilnærming i min studie. Metoden og designet innebærer at jeg som forsker kommer nært inn på deltakerne som deler sensitive opplysninger med meg. Det krever at jeg er ekstra oppmerksom på etiske spørsmål som informert samtykke, konfidensialitet og konsekvenser for deltakerne (Thagaard, 2011).

Det vill alltid være etiske implikasjoner knyttet til bruk av kvalitativ metode og intervju, og etiske regler jeg som forsker må forholde meg til. I forkant av studien sendte jeg derfor ut informasjonsskriv og samtykkeerklæring til alle deltakerne (Vedlegg: A). Her informerte jeg om studiens formål og hovedtrekk, og at de til enhver tid kan trekke seg fra studien uten å oppgi grunn, og uten at det vil få konsekvenser for dem. Det kom også tydelig fram at deltakerne vil være anonyme og at all data vil bli behandlet konfidensielt. Konfidensialitet er et viktig etisk aspekt. Man skal beskytte deltakerens privatliv og ikke legge frem informasjon som kan avsløre identifikasjonen til deltakeren (Kvale & Brinkmann, 2015, Thagaard, 2011). For å bevare konfidensialiteten i min studie har lydfiler umiddelbart blitt overført til passord beskyttede filer på pc og slettet fra mobiltelefon. Transkribert materiell ble også lagt inn på passord beskyttet fil på pc sammen med kontaktinformasjon. Det vil ikke være opplysninger som kan føre til at deltakere blir gjenkjent i studien.

I forhold til å vurdere hvilke konsekvenser deltakelse i studien kan ha, har jeg spesielt tenkt på deltakernes opplevelser og følelser i forhold til å «utlevere» seg selv og nære familiemedlemmer og muligheten for at deltakere kan ha behov for oppfølging eller støtte i etterkant. Jeg var derfor i kontakt med kommunepsykolog i forkant som stilte seg villig til å støtte og følge opp deltakere hvis de hadde behov for det. I forkant av intervjuene meldte jeg prosjektet til NSD (Norsk Samfunnsvitenskapelige Datatjeneste) for å sikre at studien etterkommer de etiske retningslinjene for kvalitativ forskning (Vedlegg: B).

4 Presentasjon av funn og drøfting

Forskningsspørsmålet i denne studien er: «Hvordan oppleves det å være bror eller søster til noen som blir utsatt for langvarig mobbing»? Med underspørsmålet: har det å være bror eller søster til noen som utsettes for mobbing konsekvenser for søskenrelasjonen, og for familie- og hverdagslivet?

Med utgangspunkt i deltakernes opplevelser, fremstod det etter hvert tre sentrale temaer i intervjuene. Dette var følgende temaer: Deltakernes opplevelse av mobbingen også som tilskuere, deltakernes opplevelse av konsekvenser med underpunktene; følelsesmessige, relasjonelle og atferdsmessige konsekvenser, og deltakernes opplevelse av forventninger og mangel på støtte. Temaene er noe sammenfallende med temaene i intervjuguiden, og gir et godt utgangspunkt for å besvare problemstillingen.

Studien har et retrospektivt perspektiv. Det vil si at mobbingen fant sted flere år tilbake mens deltakerne ennå var barn. Deltakerne er nå godt voksne og forteller og reflekterer over sin opplevelse slik de husker det i intervjuene. Ved å se på opplevelsen i retrospekt har de muligheten til å reflektere og få et overblikk, samtidig som de sitter på sentral informasjon om hvordan mobbingen har preget de involvertes liv.

Funnene i datamaterialet som beskriver deltakernes opplevelser i forhold til temaene vil her bli presentert med tekstuelle beskrivelser inkludert sitater, eller ordrette uttalelser fra deltakerne, og deretter bli drøftet i lys av teori, relevant forskning og forforståelse.

På bakgrunn av min forforståelse og erfaring med søsken til noen med Autismespekterforstyrrelse, hadde jeg noen forventninger til det jeg ville finne. Noen funn samsvarer med forventningene, mens andre var overraskende. Dette vil jeg beskrive i drøftingene under hvert tema, og i oppsummering og drøfting til slutt.

4.1 Opplevelse av mobbingen

I kapittelet Teoretisk bakgrunn, referer jeg til Roland (2014) sin definisjon av mobbing: «mobbing er fysiske eller sosiale negative handlinger, som utføres gjentatte ganger over tid av en person eller flere sammen, og som rettes mot en som ikke kan forsvare seg i den aktuelle situasjonen». Alle deltakerne forteller om langvarig mobbing, som strekker seg over flere år, og hvor deres søsken utsettes både for det Olweus (1992) beskriver som direkte og indirekte mobbing.

Deltakerne opplevde mobbingen av sitt søsken noe ulikt. På spørsmål om hvordan deltakerne fikk kjennskap til mobbingen, eller hvordan de forstod at deres søsken ble mobbet, fortalte to av deltakerne at de var direkte tilskuere til mobbingen mens en deltaker fortalte at hun ikke var direkte tilskuer til selve mobbingen, men fikk kjennskap til det ved å være tilskuer til en episode mellom hennes far og en av mobberne:

« Første minnet jeg har om noe spetakkel rundt han, skole og broren min, synes å huske at det var kveld... og det var en scene der faren min hadde dratt inn en guttunge og

kjefta han opp noe voldsomt... det virket på meg da at den her gutten hadde vært deltaker i noe mobbing på skolen da, så ble jeg fortalt senere av mamma da, at det var veldig alvorlig mobbing... at broren min hadde blitt dratt med bak skolen og banket skikkelig, brent med sigaretter og sånne ting da».

Deltaker opplevde episoden som utrygg, og var usikker på hva som skjedde.

«Det var mørkt ute... liksom den høye stemmen, kjefting. Ja, det var utrygg stemning og det, ja, du blir liksom i skvis når du er unge og ja, tenker, hva er dette for noe?»

Deltaker svarer avkrefteende på om hun hadde vært tilskuer til selve mobbingen, men var tydelig på at det å være «indirekte» tilskuer også ble belastende:

«Nei, det har jeg aldri sett faktisk, eeem, men det hadde naturlig nok med at jeg gikk jo ikke på skolen samtidig med han, men jeg har jo vært vitne til følgene av mobbingen og de valgene han gjorde»

Ja, du blir dratt inn i det, både utenfor og inn i huset. Du blir dratt inn i noe du egentlig ikke har noe med, annet enn at du har en relasjon til den som blir mobbet. Det man opplever rundt, man får bare følgene på en måte».

En av deltakerne oppdaget at broren ble mobbet på skolebussen hvor hun overhørte kommentarer fra andre elever:

Ja, jeg hørte en gjeng gutter på skolebussen kalle broren min dummen, du er sykt dum og så lo de. Dette gjentok seg ofte, spesielt på vei hjem fra skolen».

Etter at deltaker hadde blitt klar over kommentarene på skolebussen, ble hun også oppmerksom på at det samme skjedde i friminutt og hun var direkte tilskuer til episoder der de mobbet broren:

«Etter hvert oppdaget jeg at de flokket seg rundt han i friminutt og lo av ham. Jeg så at de tok sekken hans og sa han ikke trengte skolebøker for han var så dum. De kastet leseboka hans i grøfta».

En annen deltaker opplevde både å overhøre kommentarer og se at broren ble fysisk mobbet:

«Det var sånn som at det stod noen gutter der som vi gikk, på bussholdeplassen og ventet på han og kom med kommentarer. Jeg husker sånn etter hvert da, så måtte jeg stå der jeg også. Det stod sånne containere bak skolen der, som de kastet sekken hans i, og i friminuttene skjedde det samme.

Hun forteller at hun ble stresset og måtte stå og følge med på bussholdeplassen, og i friminuttene:

«En gang lå han på bakken og de stod rundt og sparket han».

Alle deltakerne forteller at de opplevde det vanskelig og utrygt å være tilskuer til mobbingen, også å være indirekte tilskuer.

Drøfting

Tidligere ble årsaken til mobbing tilegnet en eller annen form for avvikende utseende, bruk av briller, kroppsform, en annen dialekt, eller ikke moteriktige klær. Dette har senere blitt motbevist i forskning. Både Roland (2014) og Olweus (1992) sin forskning viser at det er ingenting som tyder på at utseende spiller noen rolle for å bli mobbet eller

ikke. Alle deltakerne i denne studien har imidlertid en forståelse av at utseende og annen dialekt var om ikke annet, medvirkende årsak til mobbingen. En deltaker forteller at hun tror broren ble mobbet på grunn av at han var overvektig og ikke hadde moteriktige klær, en deltaker tror broren ble mobbet på grunn av at han stammet og var dårlig til å lese, mens den tredje deltakeren opplevde det at broren flyttet til en ny plass var årsaken til mobbingen. Siden studien har et fenomenologisk kvalitativt design er det vanskelig å kunne verifisere disse antagelsene, men deltakernes beskrivelse støtter Heinemann (1973) sin beskrivelse av mobbing som et gruppefenomen, hvor en gruppe går til angrep mot en av sine egne som skiller seg ut. Deltakerne forteller også om svake skoleprestasjoner og hjemmeforhold som kan være medvirkende årsaker, noe forskningen også viser til som typiske kjennetegn for de som utsettes for mobbing (Roland & Vaaland, 1996; Roland, 2014; Olweus, 1992). Deltakernes «årsaksforklaringer» til mobbingen overrasker meg ikke, da det er kjent at mange fremdeles tror at utseende, klær og kroppsform er de mest utbredte årsakene til mobbing. Vi kan ikke med sikkerhet si at det ikke er slik da forskningen spriker noe, men min erfaring er at det sjelden er ytre faktorer som utseende, kroppsfasong og klær som er eneårsak eller hovedårsak til mobbing.

I nesten alle tilfeller av mobbing er det tilskuere til stede (Hawkins m.fl, 2001), og tilskuerne kan ta ulike roller i mobbesituasjoner (Olweus og Gorseth, 2006). To av deltakerne forteller at de var direkte tilskuere til både verbal og fysisk mobbing, men at de ikke grep inn. Olweus (1992) omtaler tilskuere som ikke er direkte innblandet, som medløpere, og de spiller en viktig rolle i forhold til å opprettholde og forverre situasjonen (Poyhonen & Salmivalli, 2008:29). I følge Roland (2014), misliker de fleste av tilskuerne situasjonen men forholder seg passive. Han sier at grunnen til at de er passive kan være at de er redde for selv å bli utsatt for mobbing og lar det fortsette som en slags beskyttelse ved å være sosial integrert. To av deltakerne forteller at de visste ikke hva de kunne gjøre, og at de var redde for selv å bli utsatt eller utestengt. De forteller også at de opplevde at ingen andre gjorde noe, og at de etter hvert som de negative handlingene fortsatte, trodde at alle andre godtok de, også de voksne og at de derfor ikke kunne gjøre noe. Deltakernes beskrivelse av opplevelsen, er sammenfallende med Roland (2014) sitt begrep fiktiv norm, som legitimerer og opprettholder mobbingen. Manglende relasjon til offeret kan gjøre det lettere å legitimere sin egen passive rolle (Coloroso, 2004) og forklare hvorfor tilskuerne ikke griper inn. Deltakerne har en nær relasjon til den utsatte, men velger å ikke gripe inn da de er usikre og selv begynner å legitimere handlingene og se på sitt søsken som annerledes, verdiløse og usynlige, som en deltaker beskriver ved at hun forteller at hun later som om hun ikke er søsken til den som utsettes. Manglende relasjon til den som utsettes kan nok gjøre det lettere å ikke gripe inn, men fortellingene til deltakerne viser også at det å ha en nær relasjon til den som utsettes kan gjøre det spesielt vanskelig å gripe inn, spesielt på grunn av at relasjonen er så nær. De to deltakerne som opplevde å være tilskuere til mobbingen forteller at de i ettertid har vansker med at de ikke grep inn, og føler at de har vært med på å mobbe sitt søsken og føler skyld i forhold til dette.

Vi vet at mobbing kan ha alvorlige konsekvenser for den som utsettes og senere forskning viser at mobbing ikke bare rammer den som ble utsatt, men for alle involverte, ikke minst for tilskuere som jevnlig er vitne til negative handlinger mellom jevnaldrende. Å være tilskuer til mobbesituasjoner kan gi negative sterke følelsesreaksjoner, stress og redsel for selv å bli mobbet, som kan føre til dårlig konsentrasjonsevne og utrygghet (NOU 2015:2, s. 76). Å være tilskuer til at søsken som man er i en nær relasjon til blir mobbet kan vi da tenke oss vil gjøre det ekstra vanskelig og gi ekstra sterke

følelsesreaksjoner. Deltakerne som var tilskuere forteller også at de opplevde situasjonene som veldig vanskelige og utrygge, og at de strevde med ambivalente følelser. De var redde for selv å bli utsatt og ekskludert, og ble stresset på skoleveien og i friminutt på grunn av mobbingen. I tillegg opplevde de foreldrenes reaksjoner og håndtering av situasjonen, som stressende og vanskelig.

4.2 Opplevelse av konsekvenser

Mobbing kan gi alvorlige konsekvenser og sette langvarige spor. Mobbing kan føre til psykiske vansker, stress, skolevegring, angst og depresjon og i noen tilfeller selvmordstanker og selvmord, samt øke risikoen for kriminelle handlinger og rus (NOU 2015:2).

Alle deltakerne forteller om alvorlige konsekvenser som; rusmisbruk, skolevegring, «drop out», selvmordsforsøk og død, for deres søsken som ble utsatt for mobbing. De forteller også at de ikke opplevde at voksne rundt gjorde noe, og at mobbingen fikk negative konsekvenser som varer livet ut, ikke bare for søsknene som ble utsatt for mobbing, men for hele familien.

Deltakernes opplevelser av konsekvenser har jeg valgt å sortere i tre undertemaer; følelsesmessige, relasjonelle og atferdsmessige konsekvenser.

4.2.1 Følelsesmessige konsekvenser

Deltakerne forteller om ulike følelsesmessige konsekvenser. De opplevde mobbingen som en påkjenning, og synes det var vanskelig å forholde seg til:

«Jeg stod og fulgte med på om han kom på skolen og håpet jo egentlig på at han ikke skulle komme, fordi det var en påkjenning at han var på skolen».

«Du visste ikke hvordan du skulle forholde deg til det. Den verste følelsen var jo at jeg tenkte at han fortjente det. Det er kanskje den følelsen som er verst å erkjenne, at jeg skjemtes over han».

En deltaker har vanskeligheter med følelser i forhold til at hun la skylden på broren og mente at han kanskje hadde skyld i det selv at han ble mobbet:

«Det ble jo en dobbelbelastning, fordi at, kanskje, og jeg hadde jo tanker om at hadde han bare slanket seg litt, ikke spist alt han så, dusjet og kledd seg ordentlig så kunne han kanskje ha sluppet dette her. Så når de sa sånne ting, har han dusjet? Finner han store nok klær?, så ble det litt slik at jeg ble enig».

«Ja, eller, du har jo litt skyld i det selv».

Deltaker opplevde også følelser som skam og ensomhet:

Det var vanskelig, for det ble sånn at jeg heller ikke snakket med venner om det, for det ble også en greie. Skam, det også, selv om jeg visste at alle visste om det. Flere av mine venner stod jo sammen med meg og kikket på dette».

En annen deltaker forteller om ambivalente følelser, og at hun i perioder var redd broren sin:

«Jeg husker jeg en periode var redd han. Og jeg var sint på han fordi han stjal fra meg og skyldte på meg når han hadde gjort noe galt. Så var jeg lei meg fordi han forandret seg så mye».

Deltaker forteller også at det fikk konsekvenser for hennes tid med venner og tilhørighet, da hun opplevde det flaut å ha med venner hjem når broren var hjemme:

«Jeg synes også det var vanskelig å ha med venner hjem etter hvert. Jeg ville ikke at de skulle møte broren min. var flau over at han alltid var hjemme og at andre syntes han var dum».

Hun forteller også at hun synes det er både godt og vanskelig å snakke om disse følelsene:

«Godt å sette ord på alle tankene og følelsene jeg har hatt rundt dette, men vanskelig fordi jeg blir lei meg fordi jeg kanskje var med på å mobbe han, og lei meg fordi jeg har vært sint på han og ønsket at han ikke fantes».

En tredje deltaker forteller om utrygghet og redsel både i forhold til brorens endrede adferd, men også i forhold til trusler som etter hvert kom utenfra:

«Frustrasjon, sinne, hele pakka da... det ble ille etter hvert at det kom trusler og sånn, litt redd for disse også da naturlig nok».

Deltaker opplevde så mye utrygghet og bekymringer at hun etter hvert også fikk helsemessige konsekvenser:

«Jeg lå to måneder på barneavdelingen fordi de trodde jeg hadde leddgikt, men så viste det seg at jeg bare var så anspent at det knep over alt».

Drøfting

Vi vet at langvarig psykisk stress og påkjenning er det som er mest belastende for et menneske. Vi håndterer bedre akutte, kortvarige hendelser (Lazarus, 2009). Reaksjoner som er vanlige etter langvarig stress, er søvnvansker, muskel og leddsmerter, hodepine, frykt, irritasjon, sinne, isolering og angst (Vatne, 2015; Haukeland m.fl., 2015).

Deltakerne forteller om et søsken som utsettes for mobbing over lang tid og hvordan det påvirker både det søskenet som blir utsatt for mobbing, men også deres hverdag og familielivet. De forteller om negative konsekvenser og endring i adferd både av den som utsettes for mobbing, men også av foreldrene. Mobbingen pågår over lang tid og deltakerne er dermed eksponert for et langvarig ubehag og forteller selv at de opplevde situasjonen som en påkjenning. Langvarig stress og utrygghet i familiesituasjonen førte til at en av deltakerne ble så syk at hun ble innlagt på barneavdelingen med mistanke om leddgikt.

Jeg finner ikke teori eller forskning på søsken til noen som har vært utsatt for mobbing. Jeg har derimot tatt med noe teori om søsken som pårørende til noen med alvorlig sykdom eller sjelden diagnose, som kan være relevant og belyse deltakernes opplevelser. Vatne (2015) beskriver det å ha doble og sterke følelser i en oppsummering av søsken til noen med sjelden diagnoser sine opplevelser. Hun beskriver doble følelser ved at søsken kan føle både på glede, men også sinne og frustrasjon over bror eller søster som har funksjonshemming eller sjelden diagnose. Deltakerne her beskriver det

de kaller ambivalente følelser overfor søsken som utsettes for mobbing. De forteller at de synes synd på sitt søsken og er lei seg, men at de også er sinte, frustrerte, og kjenner på skam og flauhet over sitt søsken. En deltaker sier at hun en periode kjente at hun ikke var glad i sitt søsken. Disse følelsene kan sammenlignes med det Vatne (2015) beskriver som doble følelser. Disse følelsene kan være sterke og mange håndterer disse følelsene alene for ikke å være en ytterligere belastning for foreldrene. En av deltakerne forteller at hun ikke sa noe, nettopp fordi hun ikke ville legge mer byrde på sin mor. En annen deltaker sier at hun skulle ønske hun kunne snakke med noen om følelsene for å få hjelp til å sortere. Behovet for å sette ord på og håndtere følelser, er trukket fram som en av de viktigste faktorene som er viktig å følge opp i forhold til barn og søsken som pårørende (Vatne, 2015; Wheeler, 2019). De følelsesmessige opplevelsene som deltakerne beskriver er helt sammenfallende med det søsken forteller om i søskenkurs om autisme, og var forventet. Hvis vi ser på deltakernes beskrivelser av følelser i forhold til sitt søsken og mobbingen, og likheten til søsken av barn med alvorlig sykdom eller sjelden diagnose, er det nærliggende å tenke at også disse barna har behov for å snakke om og håndtere sine ambivalente følelser, gjennom oppfølging.

4.2.2 Relasjonelle konsekvenser

Deltakerne opplevde at mobbingen av deres søsken fikk konsekvenser for søskenrelasjonen og relasjonene innad ellers i familien. De mange og ambivalente følelsene og søskens atferd ble årsaken til endring i søskenrelasjonen livet ut:

«Jeg merket jo når det begynte da. Men det at broren din ikke er så godt likt i en viss alder, så er det ikke helt, som søster da, søster til han som ikke er godt likt, så er det vanskelig å forholde seg til».

Hun opplever å komme i skvis i forhold til hvordan hun skal være i forhold til broren sin med tanke på tilhørighet i vennegruppa:

«Og når man kommer i en viss alder, tenker at man begynner å lete etter tilhørighet, så er det liksom litt sånn, hvordan være i forhold til han da?».

Hun forteller også om hvordan broren forandret seg fra å være en «vanlig» storebror, til å bli en bror hun var redd:

«Før mobbingen begynte så var han litt mer vanlig storebror som syntes jeg var skikkelig irriterende, men som han passet veldig på».

«Men senere følte jeg mere at han var ute etter meg, eller skulle ta igjen...

«Ja, det påvirket forholdet mye. Det er bare oss to, og før var han snill, så ble han slem og vi gjorde ingenting sammen lengre».

Hun forteller om enkeltepisodes der broren utøver vold overfor henne:

«Det var jo ikke bare knuffing. Ringte det på døra og vi begge sprang for å være først til å åpne, så kunne han spenne et kne i magen min, slik at jeg ramlet i hop»:

«Han var ikke en brautende volds mann sånn, men mot meg i gitte situasjoner så var han ute etter å finne ut hvor langt han kunne gå virket det som».

Hun forteller videre om hvor vanskelig følelsene overfor broren blir og hvordan det påvirket forholdet og relasjonen mellom dem:

«Hvor jeg synes han var en pest og en plage til tider, og det sitter igjen når du bare har hatt en bror. Og når du da, en periode kjente ikke at jeg var glad i han»:

«Når du har ett søsken, du blir liksom født til å være glad for det, men på grunn av alt dette og den han ble, tidvis tedde seg som, på grunn av mobbingen, det ødela så mye. Så jeg var så ofte, en ting at jeg var veldig redd han da, jeg var også veldig sint på han. Etter hvert så sint på han for hvorfor holder du på med alt det dumme, når det ender opp med at foreldrene våre krangler og mamma blir lei seg».

Flere av deltakerne forteller om søskens endrede atferd og livsvalg, som gjør at relasjonen forandres og blir negativ:

«Han sluttet med svømming og hjemme kunne han bli veldig sint for ingenting og ikke grei mot meg»:

«Han kunne låse meg inne på rommet mitt, ta fra meg ting, spesielt penger. Kalle meg stygge ting, snakke stygt om meg til vennene mine hvis jeg hadde med besøk hjem, og han skyldte på meg til foreldrene våre når han hadde gjort noe galt»:

«...så var på en måte mobbingen mer en trigger til en endring i relasjoner og livsvalg han senere gjorde, som gjør at vi har gått veldig ulike veier da».

Når hun ser tilbake sier hun at hun tenker at det skjedde en ombytting av roller i søskenrelasjonen. Hun ble den sterke, mens storebror ble den svake:

Mamma sier jo at vi var forskjellige som barn også. Selv om han utad har fremstått som en «rabbagas», så var kanskje jeg den sterkeste og kanskje, jeg vet ikke om han så det».

En annen deltaker forteller også om opplevelsen av at rollene ble byttet om, og at det fikk konsekvenser for den videre relasjonen mellom søsknene:

«Ja, for i voksen alder har han beskyldt meg for å være liksom perfekt. I min forståelse, så måtte det hjelpe at han ble litt mer som andre. Det har nok preget hele vår videre relasjon. Han har jo utviklet mye utfordringer i ettertid, og om det allerede lå der som en sårbarhet, det vet vi jo ikke. Men min måte å håndtere det på har kanskje skapt den avstanden ja».

«Jeg fikk jo liksom ansvaret for å være storesøster, selv om han var fem år eldre enn meg».

Søskenet til den ene deltakeren døde som en følge av rus, og hun forteller at hun prøver å være raus overfor brorens valg, og sine egne følelser:

«Jeg klarer å være raus med broren min. jeg forstår hvorfor det ble slik tror jeg, forstår historien kunne vært annerledes. Men samtidig er jeg nok påvirket av pappa på den måten at jeg er litt mere streng og tenker søren meg, du hadde ikke trengt å gjøre det der, du kunne valgt annlerledes».

«Ja, da, jeg prøver å være raus med meg selv og tenker at de negative følelsene jeg har er et resultat av det som skjedde og ikke direkte på hans personlighet, sånn som han var...».

På spørsmål om hvordan de opplever relasjonen til sitt søsken i dag, og om de hadde snakket med sitt søsken om mobbingen, svarer deltakerne at relasjonen er ødelagt og at de har lite kontakt i dag som voksne:

«Vi har veldig lite kontakt. Tror ikke han vil ha kontakt med meg. Når jeg møter han, sier han nesten ingenting. Det er som om han ikke liker meg. Jeg prøvde en gang å snakke med han om mobbingen, men da ble han sint og ba meg holde kjeft, så jeg har ikke prøvd igjen».

Drøfting

I følge Kluger er søskenforholdet uvurderlig og kan være den største ressursen vi noen gang blir utdelt (Kluger, 2011). To av deltakerne i studien har bare ett søsken, og opplever at søskenrelasjonen forandrer seg og blir ødelagt som en konsekvens av at deres søsken utsettes for mobbing. Søskenet som utsettes for mobbing er i begge tilfeller eldre enn deltakerne, og de endrer atferd fra å være storesøsken som tar vare på og viser omsorg for deltakerne, til å bli søsken som skylder på, stjeler fra og utøver vold. De opplever at søskenrollene byttes om, og at de selv blir den som viser omsorg og er den sterkeste i situasjonen. Haukeland m.fl viser til den samme opplevelsen blant søsken til barn med alvorlig sykdom, funksjonsnedsettelse eller sjelden diagnose (Haukeland m.fl., 2015). Det friske søskenet opplever at likeverdet og maktbalansen blir påvirket. Det friske søskenet tar mer ansvar og blir den sterke og eldste uansett aldersrekkefølge. Dette er opplevelser deltakerne i denne studien deler.

Søskenrelasjonen har betydning for utvikling av sosiale ferdigheter, selvfølelse og identitet, samt evne til konfliktløsning og intimitet. Søsken fyller dermed en rekke behov og funksjoner i det daglige med betydning i sosialiseringssammenheng (Kluger, 2011). Deltakerne i studien opplever at mobbingen og søskens endring i adferd, gjør noe med hele søskenrelasjonen og at de derfor ikke fyller de behov og funksjoner i det daglige som i forhold til sosialisering. I følge Vatne (2015) er en god søskenrelasjon avhengig av gjensidighet, konflikt, likebehandling, makt og kjærlighet. Deltakerne opplever at søskenrelasjonen ikke består av gjensidighet, da det søskenet som utsettes for mobbing fjerner seg og støtter dem ikke. De mister også muligheten til å krangle, eller å være i konflikt med søsken, da de unngår slike situasjoner for ikke å bli utsatt for negative handlinger selv og for å unngå å lage mer bry for foreldrene. En av deltakerne sier også at hun i perioder kjente ikke at hun var glad i broren sin, og alle deltakerne forteller om ambivalente følelser som gjør det vanskelig å vise kjærlighet overfor sitt søsken.

I denne studien er det forholdsvis stor aldersforskjell mellom deltakerne og det søskenet som ble utsatt for mobbing. Det kan ha betydning for utviklingen av søskenrelasjonene. Det er mulig at relasjonene ville blitt mindre intime og nære etter hvert som de blir eldre, selv om søskenet ikke ble utsatt for mobbing. Hjemmeforhold og foreldres håndtering av situasjonen kan også spille inn. Delleve (2005), viser til Brodys artikkel som omhandler kvaliteten på søskenrelasjoner, og hvordan faktorer som foreldre-barn relasjonen, håndtering av konflikter og rettferdighet påvirker søskenrelasjonen. Alle deltakerne i denne studien opplever at foreldrene håndterer situasjonen ulikt, og at det søskenet som utsettes for mobbing får mer oppmerksomhet av foreldrene. Det er mulig at søskenrelasjonene hadde vært bedre, hvis foreldre- barnrelasjonen var sterkere og opplevdes mer rettferdig.

Ingen av deltakerne har en nær relasjon til sitt søsken i dag. De opplever også at de har vanskelige relasjoner til sine foreldre som en konsekvens av at deres søsken ble utsatt

for mobbing og hvordan det ble håndtert av foreldrene. At søskenrelasjonen ble påvirket var ikke overraskende. Det eldre søskenet mister evnen til å ta være på yngre søsken da de har for mye å tenke på og forholde seg til. Det som imidlertid er overraskende er at relasjonen ikke så ut til å bedre seg til tross for at mobbingen stoppet og de ble voksne. Det er også overraskende at relasjonen til foreldrene ble påvirket negativt resten av oppveksten og i voksenalder.

4.2.3 Atferdsmessige konsekvenser

Hvordan man reagerer og agerer når et søsken blir mobbet, kan være svært forskjellig. Noen vil kanskje forsøke å hjelpe, mens andre kan være redd for selv å bli mobbet og unnlater å gjøre noe, eller blir med på mobbingen. Deltakerne forteller om alle disse ulike måtene å reagere og agere på.

En deltaker som ikke var direkte tilskuer til mobbingen forteller om usikkerhet i møte med eldre barn:

«Jeg var bare ute og lekte med folk og kanskje storebrødrene til de jeg lekte med sånn, nevnte broren min, men da, så var det kanskje mer den fornemmelsen da, enn at jeg så ting selv».

«Ja, den fornemmelsen av at ting som blir sagt har en undertone, at hyggelige ord ikke er ment godt».

Hun forteller at denne fornemmelsen satte henne i «alarmberedskap» og at hun synes det var vanskelig å forholde seg til de eldre guttene og spørsmål om broren:

Ja, mmmhmm, og når de spurte etter han, så visste jeg ikke alltid om jeg skulle svare, for var de der for å ta han, eller var de der for å...».

En annen deltaker forteller også om flauhet og usikkerhet i møte med eldre barn:

«Ja, jeg synes det var vanskelig å være ute på ettermiddagene. Når andre spurte etter broren min, ble jeg flau og visste ikke hva jeg skulle svare»;

Hun forteller videre at hun synes de eldre guttene var litt skumle, og hun var redd for selv å bli mobbet, så hun lo sammen med de av broren:

«Jeg synes de eldre guttene var litt skumle også, så jeg kunne le sammen med dem av broren min, så fikk jeg dårlig samvittighet etterpå. Jeg tror jeg latet som om han ikke var broren min».

Mens en deltaker gruet seg til å gå på skolen og ville ikke bli sett sammen med broren:

«I skoletida, det var liksom litt utrygt å gå på skolen. gruinga, gå en annen vei, så du ikke går sammen med broren din, så når alle var gått, så kunne du gjerne springe etter han og gå siste rest sammen med han».

En deltaker forteller om at hun til slutt blir så sint da hun selv ble offer for kommentarer at hun går til fysisk angrep på en av de som mobbet broren hennes:

«Spesielt på slutten av barneskolen og jeg måtte over i ungdomsskolen og dele gang med hans medelever da, sånne ting, og da kunne det komme kommentarer til meg også»:

«Og da husker jeg at... jeg ble skikkelig sint, og den ene gangen gikk jeg fysisk til angrep på han ene».

I intervjuene ble deltakerne spurt om de gjorde noe for å hjelpe det søskenet som ble utsatt for mobbing. Den ene deltakeren kunne ikke huske at hun hadde gjort noe direkte, eller hadde mulighet til det. Hun var ikke tilskuer til mobbingen:

«Nei, jeg tror bare jeg følte meg så, jeg tror ikke jeg forstod at jeg kunne gjøre noe».

Hun husker imidlertid at hun prøvde å skjule hva faren gjorde med broren hennes, som en konsekvens av mobbingen og de valgene broren tok:

«Men jeg husker at jeg hadde bursdag hjemme en gang, da hele klassen var samlet, så satt vi i stua, og da, og i andre enden av huset husker jeg at pappa banket opp broren min og at jeg laget veldig mye styr for at de andre ikke skulle høre».

En annen deltaker forteller at hun etter hvert forstod at broren hadde det vanskelig og ønsket å hjelpe:

«Etter hvert forstod jeg litt mer og forstod at han hadde det vanskelig. Da prøvde jeg å hjelpe han, eller være snill med han, men da ble han bare enda sintere og slemmere».

Hun forteller videre at broren stammet og at hun tenkte at det var årsaken til at han ble kalt dum og mobbet. Hun vil gjerne hjelpe han så hun foreslo at de kunne øve på å lese sammen:

«Jeg husker at jeg foreslo at vi skulle øve på å lese sammen, og jeg husker at jeg sa til mamma at hun måtte låne lydbøker til han».

Den tredje deltakeren forteller at hun trodde broren ble mobbet fordi han var for tykk og ikke hadde riktige klær. Hun prøvde da å hjelpe broren med merkeklær:

«... for det jeg gjorde, var å spare penger til addidas shorts. Jeg skulle prøve å oppveie for jeg tenkte, eller det de kommenterte på skolen».

Drøfting

Deltakerne i denne studien beskriver ulike atferdsmessige konsekvenser av mobbingen som deres søsken ble utsatt for. En av deltakerne var ikke direkte tilskuer til mobbingen og har derfor ingen erfaring med å handle i mobbesituasjonene. De to andre deltakerne som var tilskuere til mobbingen forteller at de ikke gjorde noe i de situasjonene mobbingen pågikk, og at de derfor har dårlig samvittighet og føler at de selv har vært med på å mobbe sitt søsken, og slik vært en opprettholdende faktor for mobbingen. Olweus (1993) omtaler tilskuerne som ikke er direkte innblandet, og som ikke griper inn, som medløpere. Medløpere har betydning for hendelsesforløpet, og de spiller en viktig rolle i forhold til å opprettholde og forverre situasjonen (Poyhonen & Salmivalli, 2008:29). Vi kan ikke si med sikkerhet at søsknenes unnlattelse i å gripe inn, opprettholdt eller forverret situasjonen til de som ble utsatt for mobbing, men mobberne i disse situasjonene kan ha opplevd legitimitet for sine handlinger nettopp fordi søsken var tilskuere til handlingene. Det kan også tenkes at de andre tilskuerne ikke griper inn fordi de tror at søsknene godtar de negative handlingene som utøves og det Roland (2014) betegner som en fiktiv norm oppstår.

Søsken til noen med alvorlig sykdom, funksjonsnedsettelse eller sjeldne diagnoser, vokser opp med mer bekymring og større følelse av ansvar og omsorg enn andre barn (Vatne, 2015). Deltakerne i denne studien forteller også om de samme følelsene, og trekker spesielt frem ansvar og omsorg i forhold til ønsket om å hjelpe. En deltaker sparer penger til merkeklær, da hun tror at det kan hjelpe hennes bror. En annen deltaker prøver å hjelpe broren ved å tilby seg å øve på lesing sammen med han. Deltakernes ønske om å hjelpe, kan gjelde et reelt ønske om at deres søsken skal få det bedre, men det kan også ha sammenheng med deltakernes ønske om å fjerne det de tror er årsaken til mobbingen, for selv å komme ut av situasjonen og fjerne deres egne bekymringer og ubehag. Det kommer ikke godt nok fram i deltakernes fortellinger, hvorvidt deltakerne først og fremst tenkte på sitt søsken eller om de handlet for å hjelpe seg selv.

Deltakerne forteller videre om atferdsmessige konsekvenser som vi kjenner igjen i traume teorien. Med traume, menes hendelser som psykisk og fysisk vold, seksuelle overgrep, omsorgssvikt, ulykker, katastrofer, krig, mobbing, sykdom og smertefulle medisinske inngrep som ville vært en påkjenning for nesten enhver, og en trussel mot fysisk eller psykisk integritet, eller det å være vitne til at en annen nær person utsettes for dette (Borren m.fl, 2019). Deltakerne i denne studien er søsken til noen som utsettes for et traume etter denne definisjonen og er dermed vitne til at en nær person utsettes for hendelser som karakteriseres som et traume. Deltakerne forteller om atferd de utfører for å unngå ubehaget, som å late som at søskenet ikke finnes, eller skjule ubehagelige episoder og vold i hjemmet, overfor venner, og om utagerende voldelig atferd overfor de som mobber. Dette kan relateres til unnvikelses atferd, som er vanlig for barn som opplever traumer. Deltakerne beskriver denne atferden som enkeltepisoder og vi vet fra traumeforskningen at slike hendelser (traumer) ikke behøver å medføre langvarige plager, men kan gjøre at barnet mister ferdigheter i en periode, får smerter, søvnvansker, eller blir unnvikende, engstelig og frustrert. Hvorvidt barnet utvikler langvarige plager påvirkes av alvorlighetsgrad ved hendelsen (nærhet til hendelsen, varighet, tap) hvordan barnet mestrer situasjonen (skyld/skam, grad av kontroll og mestring) og hvordan omgivelsene klarer å støtte barnet (Borren m.fl, 2019). En av deltakerne forteller at hun ble innlagt på sykehus med store smerter som de trodde kom av reumatisme. Det viste seg å være stressrelaterte symptomer og smerter. Det viser hvilke konsekvenser langvarige negative påkjenninger kan føre med seg, og hvordan voksne rundt misforstår og mistolker symptomer og somatiske plager. Det er derfor viktig for alle som jobber med barn og være klar over at symptomer av denne art kan være resultatet av stressende livssituasjoner. I neste kapittel 4.3 vil jeg presentere funn og drøfte deltakernes opplevelse av nettopp støtte.

4.3 Opplevelse av forventninger og mangel på støtte

Alle deltakerne forteller om opplevelsen av mangel på støtte både fra foreldre, skolen og venner. De følte seg alene og opplevde ikke at noen gjorde noe for å bedre situasjonen: «Så jeg tenker, som barn, som søsken, hva skal jeg gjøre. Noen må jo ha visst, lærerne må ha visst om det, men de har kanskje bare tenkt at det er sånn guttegreier».

«Det er jo så fortvilt når man forstår at folk vet, men ikke gjør noe. For man tror jo som barn at voksne ordner opp, så det er en livserfaring jeg har, at livet er et ensomt prosjekt».

En deltaker tenker tilbake på seg selv som usynlig i familien:

«Fordi de var så opptatt med han, ja».

«Ja, så var det egentlig bare å, det gikk under radaren, mmhmm, fordi jeg tror de rundt meg var så trygg på at jeg klarte meg. Eller de la ikke merke til meg, for det var hele tiden noe styr».

Ingen av deltakerne snakket med noen om mobbingen verken da det pågikk, eller i etterkant:

«Nei, jeg snakket ikke med noen om det».

En deltaker prøvde å snakke med sin venninne om det:

«Eller jeg husker jeg fortalte det til bestevenninnen min, men hun syntes broren min var dum, så hun ba meg om ikke å tenke på det».

Samme deltaker prøvde også å snakke med sin mor om det:

«SÅ fortalte jeg til mamma at hun måtte låne lydbøker for broren min var ikke så flink til å lese og at det kanskje var vanskelig for han. Men hun snakket det bare bort og fortsatte å dulle med han».

En deltaker sier at hun stiller opp denne studien fordi hun synes det er viktig å få frem alle stemmene og snakke om mobbing:

«Nei, egentlig ikke, og det er derfor jeg stiller opp her. Fordi jeg tror at dette visste alle, og jeg husker at jeg vet at mamma og pappa visste, men det ble aldri snakket om».

Alle deltakerne forteller om hva konsekvensene av mobbingen hadde for familien, og at foreldrenes ulike måter å håndtere mobbingen og søsknene på gjorde at de følte at de måtte ta en av foreldrenes side:

«Pappa var mye sint og skulle tvinge broren min til å fortsette på svømming og gå på skolen, mens mamma syntes synd på han og lot han være hjemme. Hun kortet ned på arbeidsdagene og dullet med han. Lot han få ekstra lommepenger, se på tv og laget alltid maten han likte».

«Ja, det har i hvert fall fått konsekvenser for familien. Jeg har et veldig anstrengt forhold til begge mine foreldre. Jeg er sint på pappa fordi han var så sint og streng og tvang broren min, og jeg er sint på mamma som latet som om alt var ok. Mamma og pappa kranglet også mye om broren min, og det var vanskelig. Jeg følte liksom jeg måtte velge side».

En av deltakerne forteller at hun opplevde at foreldrene eller mor stilte forventninger til henne som hun opplevde som urettferdige:

«Da hendte det at min mor sa at på fredag skal du være hjemme og da skal alle, hun påla meg da at jeg ikke fikk ut med venner fordi vi skulle være sammen. Og da var det jo sammen med storebror, men det var u utalt, hun kunne ikke si det at det gjaldt han. Men det lå i underteksten, og det syntes jeg var urettferdig».

Foreldrenes ulike måter å håndtere situasjonen på gjorde det vanskelig også i relasjonen til det søskenet som ble utsatt for mobbing og foreldrene:

«Derfor var jeg veldig enig med pappa, dette er selvforskyldt, han er en latsekk, og som mamma, syntes jeg synd på han. Ingen var midt i mellom. Det gjorde det veldig vanskelig, og det var ikke noe vi snakket om».

En deltaker forteller om det å være vitne til vold i foreldrenes håndtering av situasjonen:

«... Så er det hva mobbingen kan gjøre, ikke sant. Det ødelegger og roter til et menneske som kommer hjem til sin familie, og i vårt tilfelle, og jeg tror ikke det er unikt, så skulle pappa være den strenge og få skikk på denne gutten, og så mamma, ikke sant, med sitt store hjerte skulle prøve å gå imellom».

«For han pappa er gamle sorten, så han skulle jo banke broren min til vett. Ja, fordi han, tenker jeg nå da, etter sin streben etter å passe inn, rota seg bort i feil folk og gjorde dumme ting. Så det var det jeg var vitne til hjemme, slag og sånne ting».

En av deltakerne avslutter med å fortelle at hun kjenner på sårhet over alle hemmelighetene og fortielsen hun bærer på for å beskytte sin mor:

«Så kjenner jeg på sårhet over alle hemmelighetene jeg har og må ha fordi at ikke alt er nødt til å snakkes om, ikke alt mamma vet... mye jeg ikke har sagt, for å beskytte mamma. Ville ikke legge mere byrde på henne. Ikke fortelle hvordan det var for meg, ja det har dreid seg om å beskytte broren min, så de ikke skal bli mer frustrert».

Alle deltakerne er veldig klar på at de ønsker at mobbing ikke skal bli sett på som enkelthendelser som bare får konsekvenser for den som mobbes:

«Viktig å se på mobbing ikke bare som enkelthendelser og ikke bare late som det ikke skjer. Både de som arbeider i skolen, men også i familien».

«Litt derfor jeg tenker at det er viktig å ta mobbing på alvor, fordi at, det er så lett synes jeg når de snakker om mobbing at det blir sett på så isolert som en hendelse, eller en periode, men da skal man ikke glemme hva det gjør med livsvalg eller familien».

Mobbing får konsekvenser ikke bare for den som utsettes for mobbing, men for alle rundt:

Sånn er det med mobbing, det endrer folk og resultater... så er det ikke bare den som blir mobbet som blir påvirket, men familien og alle relasjoner».

Ingen av deltakerne fikk noe form for hjelp eller støtte i situasjonen eller i etterkant. En av deltakerne sier at noe av det vanskeligste både da mobbingen pågikk, men også i etterkant, er de ambivalente følelsene, og hun tenker at om hun hadde fått snakket med noen om det hadde det hjulpet henne:

«Jeg tenker at hvis noen hadde snakket med meg om det, så hadde jeg sluppet litt av den ambivalente følelsen at du er sint, skjermes, synes synd på han, kanskje fått litt hjelp til å sortere litt».

Drøfting

Ingen av deltakerne har snakket med noen om mobbingen av deres søsken og hvordan de opplevde situasjonen. Deltakerne har ikke entydige svar på hvorfor de ikke snakket med noen, men flere av deltakerne forteller at de opplevde at de voksne visste om det, men ikke gjorde noe med det. Det kan være en årsak til at de ikke følte at de hadde noen de kunne snakke med. En deltaker prøvde å snakke med sin beste venninne om det, men ble avvist med at venninnen ba henne om å ikke tenke på det. De forteller også

at de ikke ønsket å være en byrde for sine foreldre i en vanskelig situasjon, og unnlot derfor å snakke med sine foreldre om de vanskelige følelsene. Deltakerne forteller om hvordan foreldrene håndterer situasjonen, og hvordan det påvirker forholdet og relasjonen mellom foreldrene, og at de opplevde at foreldrene hadde det vanskelig. Når foreldre er fortvilte, trist, frustrerte, syke eller dør, er det ikke uvanlig at barn kan bli redd for å legge sten til byrden ved å vise sin sorg eller fortvilelse, og kan strekke seg langt for å være minst mulig synlige selv eller til bryderi for familien (Haukeland m.fl., 2015). To av deltakerne opplevde at foreldrene hadde nok med den som ble utsatt for mobbing, og at de som søsken derfor gikk under radaren og ikke ønsket å bry foreldrene sine.

Studien har et retrospektivt perspektiv. Deltakerne opplevelse av manglende initiativ fra de voksne til å stoppe mobbingen og manglende støtte fra lærere og foreldre kan forklares med tiden hendelsene foregikk i, samtidig vet vi at det fremdeles er slik at mange opplever det samme som deltakerne i denne studien. Rapporten Å ivareta barn og unge som har blitt utsatt for mobbing fra 2017, viser nettopp til behovet for å erkjenne mobbing og avdekke behov for oppfølging. Rapporten viser at mobbing ikke oppdages og at barn ikke blir trodd når de melder om mobbing. Et annet sentralt funn rapporten viser til er at familien må inkluderes og få nødvendig støtte og hjelp (Tharaldsen m.fl., 2017:8-9).

I sin forskning på søsken som pårørende til barn med alvorlig sykdom, funksjonsnedsettelse eller sjelden diagnose, peker Vatne (2015) på søsken sitt behov for egentid og hvor mye de ønsker å involveres i situasjonen rundt søsken med særskilte behov, som viktige faktorer å følge opp. En av deltakerne beskrivelse av å bli stilt forventninger til å være hjemme sammen med det søsknet som ble utsatt for mobbing, i stedet for å være ute med venner, hvor deltaker forteller at hun opplevde dette som urettferdig og uttrykker at hun hadde behov for å være med venner, kan implisere at søsken til noen som er utsatt for mobbing har det samme behovet for egentid som søsken til noen med alvorlig sykdom, funksjonsnedsettelse eller sjelden diagnose. En av deltakerne forteller også om at foreldrene brukte henne som samtalepartner om forhold som hadde med broren og gjøre. Dette var hun ikke interessert i og ønsket at foreldrene i stedet skulle prate med hverandre. Hun hadde behov for å bli involvert i litt mindre grad eller på annen måte enn det foreldrene påla henne.

Traumeforskningen viser at ved tidlige traumer kan barn utvikle tilknytningsvansker til omsorgspersoner (Borren, 2019). Alle deltakerne i denne studien forteller at opplevelsen av mangle på støtte og hjelp, og endring i familiesituasjon, gjorde at relasjonen til foreldrene endret seg. Vi kan ikke direkte sammenligne det med tilknytningsvansker, men deltakerne forteller om vanskelige relasjoner til foreldrene og følelsen av ensomhet som konsekvens av mobbingen deres søsken ble utsatt for.

5 Oppsummering og forslag til videre forskning

Forskningsspørsmålet i denne studien var: «Hvordan oppleves det å være søsken til noen som blir utsatt for langvarig mobbing»? Med følgende underliggende spørsmål: «Har det å være bror eller søster til noen som utsettes for mobbing konsekvenser for søskenrelasjonen, og for familie- og hverdagslivet?»

Siden jeg ikke har klart å finne tidligere forskning på søsken til mobbeutsatte, har det vært spesielt viktig for meg at «introduksjonen» til temaet eller feltet skal bestå av nettopp første del av forskningsspørsmålet; deltakernes subjektive opplevelser og erfaringer. En stor del av oppgaven er derfor viet til deltakernes direkte sitater, med korte tekstuelle beskrivelser. Det gjør at deltakernes stemme får komme frem med liten grad av forskerens synspunkter og tolkninger.

Teorivalget i oppgaven har i stor grad det samme fokuset. Oppgavens hovedtema er mobbing, og tidligere forskning på mobbing har derfor fått stor plass i teorikapittelet. Dette er et bevisst valg, for å synliggjøre hvor mye det er forsket på mobbing, hva det er forsket på, men spesielt hva som kan være viktig å bygge den videre forskningen på, og hvilke perspektiver eller innfallsvinkler som mangler i forskningen. Jeg valgte å ta med noe teori og forskning på søsken til barn med sjeldne diagnoser, alvorlig sykdom eller funksjonshemminger, og barn som pårørende. Med bakgrunn i min forforståelse og i arbeidet med analyse av datamaterialet, dannet denne teorien et sammenligningsgrunnlag som kan være viktig å følge opp i forhold til videre arbeid med mobbesaker og ivaretagelse av alle involverte.

For å svare ut forskningsspørsmålet har jeg gjennomført dybdeintervjuer og fått innsikt i søskens opplevelse av mobbing og refleksjoner omkring konsekvenser av mobbing. Intervjuene ble grundig analysert, og i arbeidet med individuelle tekstuelle beskrivelser av hvert intervju, endte jeg opp med tre sentrale temaer som gikk igjen. Dette var: opplevelsen av mobbingen, opplevelsen av konsekvenser, med underkategoriene; følelsesmessige-, relasjonelle-, og atferdsmessige konsekvenser, og opplevelsen av forventninger og mangel på støtte. Disse kategoriene belyser deltakernes subjektive opplevelse som søsken til noen som ble utsatt for mobbing, og til sammen utgjør kategoriene essens i deltakernes fortellinger.

Mine funn viser at de tre deltakerne i denne studien har noe ulik opplevelse av mobbingen. To deltakere var direkte tilskuer til at søsken ble mobbet, fysisk eller direkte, mens en deltaker opplever mobbingen som indirekte tilskuer, og føler mer på konsekvensene av mobbingen for deltakers relasjon til sitt søsken og til foreldrene. Alle deltakerne forteller om alvorlige konsekvenser både for den utsatt, men også for dem selv og familien.

Funnene i studien om de følelsesmessige konsekvensene som ambivalente følelser var noe forventet, etter personlige opplevelser og erfaring med søsken til noen med autismespektervansker. Følelsen av omsorg og omtanke, men også sterke negative følelser som skam, sinne og frustrasjon. Det er også sammenfallende med det Vatne

(2015) beskriver som doble følelser i sin forskning på søsken til noen med sjeldne diagnoser eller alvorlig sykdom. Det som imidlertid var noe uventet var deltakernes beskrivelse av konsekvensene mobbingen fikk for søskenrelasjonen. Deltakerne beskriver at søskenrelasjonen ble negativ, at den som ble utsatt forandret seg og kunne oppleves som voldelig og avvisende, og at relasjonen ikke bedret seg videre i livet.

Også konsekvensene for relasjonen til foreldre var noe uventet. Deltakerne opplevde at foreldrene håndterte situasjonen ulikt og at de selv kom i konflikt og følte de måtte velge side. De forteller videre at det har påvirket relasjonen negativt helt frem til voksenlivet.

Deltakernes opplevelse av forventninger og mangel på støtte kan på en side være noe uventet, på den annen siden har denne studien en retrospektiv tilnærming, det vil si at disse opplevelsene er fra flere år tilbake, og vi kan derfor tenke at vi i dag er noe flinkere til å håndtere og ivareta de som blir utsatt for mobbing, den utsattes familie og også søsken. Ny forskning viser imidlertid at hjelpen stopper for tidlig, og at mobbing kan ha langvarige konsekvenser som krever tett oppfølging over tid. Rapporten «Å ivareta barn og unge som blir utsatt for mobbing – en kunnskapsoppsummering og utforming og organisering av tiltak» (Taraldsen m.fl., 2017) viser også til funn som er interessante for denne studien og det deltakerne forteller. De kan fortelle oss, at deltakernes opplevelse ikke trenger å være svært ulik nåtidens søskens opplevelse når bror eller søster blir mobbet.

Disse følelsesmessige og relasjonelle konsekvensene til nære familiemedlemmer og omsorgspersoner, er noen av funnen som indikerer at utviklingsteori, tilknytningsteori, behovsteori og relasjonsteori ville vært interessant og tatt med i oppgaven og ville løftet drøftingene i forhold til implikasjoner og konsekvenser, og ikke minst videre forskning. Jeg valgte imidlertid på bakgrunn av mitt hovedmål «å høre stemmen til søsken», og ikke minst med oppgavens lenge- og tidsbegrensninger å ikke presentere og drøfte ytterligere teori.

Studien kan slik den foreligger, være viktig med tanke på å få frem alle stemmene i mobbesaker og rette blikket mot et større perspektiv på mobbebegrepet enn det tradisjonelt har vært fokus på. Et folkehelseperspektiv. Deltakernes opplevelser støtter opp om Tharaldsen m.fl., (2017) sine funn, hvor et bedre tverrfaglig samarbeid med komplementær kompetanse fremheves som sentralt i oppfølgingsarbeidet. Det gir igjen grunnlag for noen praktiske implikasjoner for både skolens håndtering av mobbesaker og ikke minst PP-tjenestens veiledning og oppfølging i mobbesaker, og for tverrfaglig samarbeid med for eksempel helsesykepleier og spesialisthelsetjenesten.

Det som kunne vært interessant å bygge videre på i denne studien er å utvide utvalget og rekruttere deltakere hvor opplevelsen er nærmere i tid. Dette for å se om søsken i dag har en annen opplevelse, og om de i dag blir husket på og ivaretatt i mobbesaker. Jeg kunne også tenkt meg å forske videre på PP rådgiveres opplevelse av ivaretagelse av søsken i mobbesaker og deres rolle, eventuelt også skoleansatte og helsesykepleieres tanker om å inkludere søsken i håndtering, iverksetting av tiltak og rehabilitering i mobbesaker. En annen interessant tanke er å løfte frem søsken til mobbeutsatte i diskusjonen om hvem som faller inn under barn som pårørende begrepet i lov om spesialisthelsetjenesten (2018), og hvilke rettigheter som da ville foreligge.

Vi gjennomfører årlig undersøkelser i skolen som gir oss talldata på hvor mange som blir mobbet årlig. Det hadde vært interessant å gjennomføre en kvantitativ undersøkelse på landsbasis som kunne gitt oss tall på hvor mange av de som utsettes for mobbing har søsken. Videre kunne undersøkelsen stilt spørsmål om oppfølging og ivaretagelse. En slik

undersøkelse kunne gitt oss en pekepinn på hvor stor denne stemmen er, og om den fremdeles er «glemt».

Studien kan være med å løfte frem problemstillingene jeg nevner, og stille spørsmål om dagens håndtering av alle involverte i mobbesaker. Funn i studien gir informasjon som støtter at skole, PPT og helsetjenesten bør kobles på tidligere og i større grad, i mobbesaker for å ivareta alle involverte, også søsken.

Referanseliste

- Auestad, G. (2011). Ny teknologi: en utvidelse av mobbingen? *Sosiale og emosjonelle vansker – Barnehagens og skolens møte med sårbare barn* Oslo: Universitetsforlaget.
- Borren, I., Eidet, L.M., Bræin, M., & Dahlgren, A. (2019). Kunnskapsoppsummering: effekt av tiltak for traumerelaterte lidelser hos barn og unge. *Håndbok for barn og unges psykiske helse: oppsummert forskning om effekt av tiltak*. ISSN: 2535-7220. DOI: 10.21337/1019 Hentet 11.03.2020 fra: <https://buphandboka.r-bup.no/no/tilstander/tilstandsgruppe-traumerelaterte-lidelser>
- Brevik, K., Bru, E., Hancock, C., Idsøe, E. C., Idsøe, T., & Solberg, M. E. (2017). *Å bli utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om konsekvenser og tiltak*. Stavanger: Læringsmiljøsentret.
- Coloroso, B. (2004). *Mobbingens tre ansikten: Så bryter vi våldets onda cirkel*. Malmö: Richter.
- Cresswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry & reaserch design: Choosing among five Approaches*. California: Thousand Oaks, Sage Publications Inc.
- Dalen, M. (2013). *Intervju som forskningsmetode – en kvalitativ tilnærming*. (2. utgave). Oslo: Universitetsforlaget.
- Dellve, L. (2005) *Syscon till barn med funktionshinder – en kunnskapsoversikt. I: Dellve, L. (red)(2005) Jag finns också! Om at vara syskon till bror eller syster med svår sjukdom eller funktionshinder* Stockholm: Allmanna barnhuset
- Hames,A. & McCaffrey. (2005). *Special Brothers and Sisters: Stories and tips for Siblings of children with special needs, disability or serious illnes*. London: Jessica Kingsley Publishers
- Haukeland, Y.B., Fjermestad, K.W., Mossige, M., & Vatne, T.M. (2015). *Emotional Experiences Among Siblings og Children With Rare Disorders*. *Journal of Pediatric Psychology*, 40(7), 2015, 712-720 doi: 10.1093/jpepsy/jsv022
- Havik, T., Bru, E., & Ertesvåg, S. K. (2015). *School factors associated with school refusal-and truancy-related reasons for school non-attendance*. *Social Psychology of Education*, 18(2), 221-240.
- Hawkins, L., Pepler, D., & Craig, W. (2001). *Naturalistic Observations of Peer Interventions in Bullying*. *Social Development*, 10 (4), 512-527.
- Heinemann, P-P. (1973). *Mobbing. Gruppevold blant barn og voksne*. (Oversatt av ole Bjørn Salvesen). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. (Originalutgaven utgitt i 1972).
- Idsøe, T., Dyregrov, A., & Idsøe, E.C. (2012). *Bullying and PTSD symptoms*. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40, 901-911- DOI: 10.1007/s10802-012-9620-0
- Idsøe, T, & Idsøe, E.C. (2011). Hva kan pedagoger/skolepersonell gjøre med stress og andre konsekvenser som rammer barn og unge som mobbes? I E. Roland (Red.), *sosiale og emosjonelle vansker*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Johannessen, A., Christoffersen, L. & Tufte, P.A. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. (4. utg.). Oslo: Abstrakt.
- Kleven, T.A. (red), Hjordemaal, F. & Tveit, K. (2014). *Innføring i pedagogisk forskningsmetode. En hjelp til kritisk tolkning og vurdering*. (2. utg. 2. oppl. Utg) Bergen: Fagbokforlaget.
- Kluger, J. (2011). *The Sibling effekt: What the bonds among brothers and sisters reveal about us*. New York: Riverhead Books
- Kunnskapsdepartementet (2015). NOU:2015:2. *Å høre til. Virkemidler for et trygt psykososialt skolemiljø*.
- Kvale, S. (2006). *Det kvalitative forskningsintervju*. (1. utg. 8. oppl. Utg.) Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. (3. utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Lazarus, S.R. (2009). *Stress og følelser – en ny syntese*. København: Akademiske forlag.
- Leseth, A.B., & Tellmann, S.M. (2014). *Hvordan lese kvalitativ forskning?* Oslo: Cappelen Damm.
- Lobato, D.J. (1990). *Brothers. Sisters, and special needs; information and activities for helping young siblings of children with chronic illness and developmental disabilities*. Baltimore, MD: Paul Brooks Publishing Co.
- Lov om spesialisthelsetjenesten (2018). Om Barneansvarlig personell*. Hentet 27.03.30 fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-07-02-61/KAPITTEL_3#%C2%A73-5
- McHugh, M. (1999). *Special siblings. Growing up with someone with a disability*. Hyperion New York
- Moen, E. (2014). *Slik stopper vi mobbing*. En håndbok. Oslo: Universitetsforlaget.
- Olweus, D. (1992). *Mobbing i skolen. hva vi vet og hva vi kan gjøre*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Olweus, D. (2010). *Understanding and Researching Bullying*. I: Jimerson, S.R., Swearer, S. M. & Espelage, D. L. Handbook of bullying in schools. New York: Routledge.
- Opplæringsloven § 9A, hentet 10.03.2020 fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61/KAPITTEL_11#KAPITTEL_11
- Postholm, m.B. (2017). *Kvalitativ metode: en innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. (2. utg. 3. oppl. Utg.) Oslo: Universitetsforlaget.
- Powell, M. D. & Ladd, L.D (2010) *Bullying: A review of the literature and omplications for family therapists*, The American Journal og Family Therapy, 38:3, 189-206, DOI: 10.1080/01926180902961662
- Pöyhönen, V. & Salmivalli, C. (2008). New directions in reasearch and practice addressing bullying. I: Pepler, D.J. & Craig, W. (red). *Understanding and addressing bullying: An international perspective*. Bloomington, Ind: AuthorHouse.

- Roland, E. (2014). *Mobbingens psykologi. Hva kan skolen gjøre?* (2.utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Roland, E. (2017). *Mobbing og rehabilitering*. I *Bedre skole* 3, 2017.
- Roland, E og Vaaland, G.S. (1996). *Mobbing i skolen – en lærerveiledning*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet
- Roland, P., Støen, J., Sjursø, Ida Risanger (2018). «Jeg hadde ingen glade tanker i hodet»: elever som har blitt utsatt for langvarig mobbing, og deres psykiske helse. I: *Stemmer i mobbesaker; resultater og erfaringer fra Stigma-prosjektet*. Fagbokforlaget.
- Salmivalli, C., Kränä, A., & Poskiparta, E. (2010). From peer putdowns to peer support: A theoretical model and how it translated into a national anti-bullying program. I: Jimerson, S., Swearer, S., & Espelage, D. *Handbook of bullying in schools: An international perspective*. New York: Routledge.
- Salmivalli, C. & Peets, K. (2009). *Bullies, Victims and Bully-victim Relationships in Middle Childhood and Early Adolescence*. I: *Stemmer i en mobbesak: resultater og erfaringer fra Stigma-prosjektet*. Fagbokforlaget. ISBN 9788245022155. s. 142-144.
- Salmivalli, C., Voeten, M. & Poskiparta, E. (2011). Bystanders matter: Associations between reinforcing, defending, and the frequency of bullying behaviour in classrooms. *Journal of clinical & adolescent Psychology, 2011, 40(5)*, 668-676. DOI: 10.1002/ab.1029
- Scott, R.M. & Søndergaard, D.M. (2014). *School bullying: New theories in context*. Cambridge: University Press.
- Statistisk sentralbyrå. (2020). *antall hjemmeboende søsken*. Hentet 20.02.20 fra: <https://www.ssb.no/statbank/table/06242>
- Støen, J., Fandrem, H. & Roland, E (Red.). (2018). *Stemmer i mobbesaker. Resultater og erfaringer fra Stigma prosjektet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Tetzchner, S.v. (2012). *Hovedretninger innen kognitiv utvikling*. I Tetzchner, S.v. (Red.), *Utviklingspsykologi (s. 208-255)* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Thaagard, T. (2011). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. (3. utg.). Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke.
- Tharaldsen, K.B., Slåtten, H., Hancock, C.H.H., Bru, E. & Breivik, K. (2017). *Å ivareta barn og unge som har blitt utsatt for mobbing. En kunnskapsoppsummering om utforming og organisering av tiltak*. Stavanger: Læringsmiljøsentret.
- Tjora, A. (2017). *Kvalitativ forskningsmetoder i praksis*. (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Utdanningsdirektoratet, (2020) tiltak skolemiljø. Hentet 26.03.20 fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/skolemiljo/tiltak-skolemiljo/>
- Vatne, T. (2015). *Om søsken. Pårørendesenteret*. Hentet 20.03.20 fra: <https://www.paroendesenteret.no/tips-r%c3%a5d/ta-vare-p%c3%a5-familien/s%c3%b8sken>
- Wendelborg, C. (2019). *Mobbing og arbeidsro i skolen. analyse av elevundersøkelsen skoleåret 2018/219*. Hentet 26.02.2020 fra: <https://www.udir.no/globalassets/filer/tall->

og-forskning/rapporter/2019/mobbing-og-arbeidsro-i-skolen-elevundersokelsen-2018_19.pdf

Wheeler, M. (2006). *Sibling perspectives: Some guidelines for parents*. The Reporter, 11(2), 13-15 IRCA| 1905 North Range Rd. | Bloomington, IN 47408 | 812-855-6508 | irca@indianda.edu

Vedlegg

Vedlegg A

Forespørsel om å delta i masterstudie

Vil du delta i forskningsprosjektet

Mobbing

«Søsken – den glemte stemmen i mobbesaker?»

Jeg er mastergradsstuden ved NTNU i Trondheim og holder nå på med masteroppgaven i pedagogisk psykologisk rådgivning. Tema for studien/forskningsprosjektet er Mobbing, og søskens opplevelse av å være bror eller søster til noen som utsettes for mobbing over tid.

Formålet for studien/prosjektet er å få frem stemmen til søsken i mobbesaker og hvordan det å være søster eller bror til noen som utsettes for mobbing kan påvirke deres hverdag og relasjoner. Studien vil publiseres som masteroppgave og kan evt. brukes i videre forskning og i forelesninger om temaet.

NTNU i Trondheim er ansvarlig for prosjektet. Jeg vil foreta datainnsamling og analyse og skrive selve masteroppgaven.

Jeg ønsker deltagere som er bror/eller søster til noen som har vært utsatt for mobbing over tid. Det spiller ingen rolle om deltager er yngre eller eldre enn den som har vært utsatt for mobbing. Det er ønskelig at deltageren er over 16 år og at opplevelsen er noe tilbake i tid. (min 1 år). Det er ønskelig med 3 til 5 deltagere.

Dette er en kvalitativ studie, hvor jeg ønsker å intervju deltakerne. Intervjuet vil vare i ca 1-1,5 t og vil være et Dybdeintervju. Jeg ønsker at deltakerne skal fortelle mest mulig fritt om sin opplevelse, ut fra noen spørsmål jeg har laget på forhånd. Intervjuet vil bli tatt opp på lydbånd og transkriberes og analyseres i etterkant.

Det er frivillig å delta i studien. Hvis du velger å delta ber jeg deg fylle ut en samtykkeerklæring. Du kan når som helst trekke samtykket tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil bli anonymisert og det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller du senere velger å trekke deg.

Opplysninger om deg vil bare bli brukt til formålene som er beskrevet i dette skrevet. Opplysninger vil bli behandlet konfidensielt og i samsvar med personvernreglementet.

Det er bare jeg og min veileder ved NTNU som vil ha tilgang til opplysningene, og ditt navn og kontaktopplysninger vil bli erstatter med kode/tall som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrig data, og oppbevares utilgjengelig for andre. Du vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjon av masteroppgaven eller i evt. videre forskning.

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- Innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg
- Å få rettet personopplysninger om deg
- Få slettet personopplysninger om deg
- Få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet)
- Å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Studien er planlagt avsluttet i mai 2020 og personopplysninger vil da bli slettet.

Opplysninger om deg blir behandlet basert på ditt samtykke. På oppdrag fra NTNU Trondheim har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvis du har spørsmål til studien eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

NTNU Trondheim, Jan Arvid Haugan – jan.haugan@ntnu.no

Eirin Ringsbye – eirin.ringsbye@kristainsund.kommune.no mobilnr. 952 77 592

Personvernombud NTNU ntnu.no/ansatt/thomas.helgesen

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenesten@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17

Med vennlig hilsen

Eirin Ringsbye

Prosjektansvarlig

(forsker)

Vedlegg B

Samtykkeskjema

Samtykkeskjema for deltakelse i forskningsstudien

Mobbing

«Søsken – de glemte stemmene i mobbesaker?»

Jeg har lest informasjonsskrivet og er slik kjent med hva det innebærer å være deltaker i studien.

Jeg samtykker til å delta i dybdeintervju som en del av prosjektet.

Navn:

Sted og dato:

Underskrift:

Adresse:

Telefon:

Vedlegg C

Intervju-/samtaleguide

Før intervjuet

- Presentere meg, og fortelle hvorfor jeg gjør denne undersøkelsen.
- Takke deltageren for at han/hun vil delta, og betydningen av deltagelse.
- Fortelle deltager om formålet med intervjuet, og hvordan lydopptak og intervjuet skal brukes.
- Informere om deltagelse, anonymitet og vise til informasjonsskriv og samtykkeerklæring.
- Informere om temaene i intervjuet og lengde på intervjuet.
- Spørre deltager om hun/han har noen spørsmål før vi starter intervjuet.

Del 1 – Oppvarmingsspørsmål

Tema: JEG

1. Kan du fortelle meg litt om deg selv?
 - Alder, bosituasjon, familie, søsken, utdanning/jobb, interesser.

Del 2 – Refleksjonsspørsmål

Tema: mobbing

1. Du deltar i denne studien fordi du har et søsken som har vært utsatt for langvarig mobbing. Kan du fortelle litt om ditt søsken og mobbingen ditt søsken ble utsatt for?
 - Hvor lenge pågikk mobbingen av ditt søsken? (kan du huske når du la merke til eller ble klar over at ditt søsken ble mobbet?)
 - Var det andre som visste at ditt søsken ble mobbet?
 - La du merke til om mobbingen påvirket ditt søsken mens det pågikk? (Hvordan/på hvilken måte?)

Tema: opplevelsen, påvirkning og evt. konsekvenser

1. Kan du fortelle litt om hvordan det opplevdes å være bror/søster til et søsken som ble utsatt for mobbing?
 - Kan du huske hvilke tanker og følelser du hadde? (Noen kan kjenne på avmakt, sinne, frustrasjon, sorg, tristhet, omsorg. Er det noen av disse følelsene du gjenkjenner?)
 - Hadde du noen tanker om hvorfor ditt søsken ble mobbet?
2. Påvirket mobbingen ditt forhold til ditt søsken?
 - Forholdet til andre søsken, foreldre eller venner?
 - Hverdagen? Skole/fritid/venner?

3. Hvordan forholdt du deg til at ditt søsken ble mobbet?
 - Snakket du med noen om mobbingen? Dine foreldre? Venner?
 - Gjorde du noe for å påvirke situasjonen?
 - Kan du huske om du selv var engstelig for å bli mobbet?
 - Var det noen som stilte krav til deg, eller hadde forventninger til deg i forhold til å bistå ditt søsken.
 - Opplevde du noen form for støtte i perioden din bror/søster ble mobbet?
 - Har mobbingen hatt betydning/konsekvenser for ditt søsken i etterkant?

4. Har opplevelsen/denne erfaringen påvirket deg, hatt konsekvenser for deg i ettertid? (valg av fritidsaktiviteter, interesser, venner?)
 - Har du snakket med ditt søsken om mobbingen?
 - Hvordan vil du beskrive ditt forhold til ditt søsken i dag?
 - Tror du ditt søsken deler din forståelse av situasjonen/mobbingen?
 - Har mobbingen hatt konsekvenser for ditt søsken i ettertid? (Har det evt. påvirket deg på noen måte?).

Del 3 – Avsluttende spørsmål

1. Er det noe du kunne tenkt deg å bli spurt om?
2. Er det noe du har lyst til å tilføye, fortelle mere om?
3. Hvordan opplevde du å snakke om dette nå? Har du behov for å snakke mer om dette?
4. Vet ditt søsken at du deltar i denne studien?

Takk for bidraget – bidrar til mer kunnskap som kan være til hjelp for andre med samme opplevelse.

Vedlegg D

Godkjenning fra NSD

NSD Personvern

24.09.2019 11:13

Det innsendte meldeskjemaet med referansekode 641375 er nå vurdert av NSD. Følgende vurdering er gitt:

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg den 24.09.2019, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD VESENTLIGE ENDRINGER Dersom det skjer vesentlige endringer i behandlingen av personopplysninger, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. Før du melder inn en endring, oppfordrer vi deg til å lese om hvilke type endringer det er nødvendig å melde:

nsd.no/personvernombud/meld_prosjekt/meld_endringer.html Du må vente på svar fra NSD før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger frem til 15.05.2020. **LOVLIG GRUNNLAG** Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 bokstav a.

PERSONVERNPRINSIPPER NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om: - lovlighet, rettfærdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen - formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke behandles til nye, uforenlige formål - dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet - lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet **DE REGISTRERTES RETTIGHETER** Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20). NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13. Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1 f) og sikkerhet (art. 32). For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og/eller rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Karin Lillevold

Tlf. Personverntjenester: 55 58 21 17 (tast 1)

